

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Valentina Frljak

**REGIONALIZAM U DJELIMA KSAVERA
ŠANDORA GJALSKOG**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

VALENTINA FRLJAK

**REGIONALIZAM U DJELIMA KSAVERA
ŠANDORA GJALSKOG**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Brozović

Zagreb, 2023.

SAŽETAK

Autorov rodni kraj i društveni pregled sredine definirani su regionalizmom, tipičnom pojavom u hrvatskom realizmu. Ovim radom obuhvatili smo obilježja regionalizma u djelima Ksavera Šandora Gjalskog. Prikazivanje zagorskih motiva nadahnuto je pripadnošću plemićkom društvenom sloju i rodnim mjestom. Regionalne značajke dolaze do izražaja u prikazu društvene zbilje nakon izmjene feudalnih odnosa. Plemićki sloj i seljaštvo suočavalo se s brojnim promjenama, a analiza pripovijedaka dočarat će različitost ponašanja i karaktera. Istraživanjem ćemo obuhvatiti propast plemstva, jedinstvene opise prostora, ljudi i ugođaja zagorske sredine. Zbog intimne privrženosti, Gjalski pristupa svijetu zagorske sredine s dozom čežnje prema prošlim ljudima i običajima, ali ne izostavlja ni kritiku.

Ključne riječi: zagorski motivi, plemićki sloj, regionalizam, seljaštvo, propast plemstva

SUMMARY

Author's homeland and the social review of the environment are defined by regionalism, a typical phenomenon in Croatian realism. With this work, we have included the characteristics of regionalism in the works of Ksaver Šandor Gjalski. The depiction of Zagorje motives is inspired by belonging to the noble social stratum and birthplace. Regional features come to the fore in the depiction of social reality after the change of feudal relations. The noble stratum and peasantry faced numerous changes, and the analysis of the narratives would evoke a diversity of behavior and character. The research will include the demise of the nobility, unique descriptions of the space, people and atmosphere of the Zagorje environment. Due to intimate attachment, Gjalski approaches the world of the Zagorje environment with a dose of longing for past people and customs, but does not omit criticism either.

Keywords: Zagorje motives, noble stratum, regionalism, peasantry, the ruin of the nobility

SADRŽAJ

<u>1.UVOD</u>	2
<u>2.OPĆENITO O REALIZMU</u>	4
<u>3.HRVATSKI REALIZAM</u>	6
<u>3.1 Povijesne, gospodarske i političke prilike</u>	7
<u>3.2. Regionalizam u hrvatskom realizmu</u>	8
<u>4.O KSAVERU ŠANDORU GJALSKOM</u>	9
<u>4.1.Životopis</u>	9
<u>4.2.Književno stvaralaštvo</u>	10
<u>4.3.Rodni dom</u>	11
<u>5.POD STARIMI KROVOVI</u>	13
<u>5.1.Postanak i struktura</u>	13
<u>5.2.Uokvirena zbirka novela</u>	14
<u>5.3.Prikaz zagorskih plemenitaša</u>	15
<u>6.OBILJEŽJA REGIONALIZMA U ZBIRCI POD STARIMI KROVOVI</u>	18
<u>6.1.Illustrissimus Battorych</u>	18
<u>6.2.Diljem Brezovice</u>	21
<u>6.3.Na Badnjak</u>	22
<u>6.4.Plemenitaši i plemići</u>	23
<u>6.5.Na Januševo, Mlin kod ceste, Idila starog ljeta i Starci</u>	24
<u>6.6.Perillustris ac generosus Cintek</u>	26
<u>7.OBILJEŽJA REGIONALIZMA U OSTALIM GJALSKIJEVIM DJELIMA</u>	28
<u>7.1.Iz Varmedinskih dana</u>	28
<u>7.2.Na rođenoj grudi, U novom dvoru i Diljem doma</u>	28
<u>8.ZAKLJUČAK</u>	31
<u>9.LITERATURA</u>	35

1. UVOD

Ovaj se rad temelji na analizi zagorskih motiva Ksavera Šandora Gjalskog u novelama iz zbirke *Pod starimi krovovi* te na analizi istih motiva u njegovim ostalim djelima. U radu se nastoji prikazati regionalni karakter Gjalskijevih djela, odnosno tema vezana uz Hrvatsko zagorje: opis ljudi, stvari, događaja i atmosfere starih zagorskih kurija s naglašenom nostalgijom za prošlim vremenima i običajima. Također se nastoji prikazati tragičnost prilika koje su snašle zagorske plemiće u drugoj polovici 19. stoljeća. Istaknut ćemo odnose između plemića i seljaka, njihovu nemogućnost prilagodbe tadašnjim društvenim i političkim situacijama. Osim tematike propadanja plemstva, dotaknut ćemo se i oprečnog vladanja između stare gospode i mladih plemića. U prvom dijelu rada donosimo pregled realizma služeći se djelom Aleksandra Flakera *Stilske formacije*, donose se općenite činjenice o realizmu poput definicije i nastanka pojma s osobitim naglaskom na društveno-analitičku funkciju književnosti koja je značajna za hrvatske realiste, odnosno regionaliste. Potom se navode podaci o hrvatskom realizmu s osobitim naglaskom na pojam regionalizam, a izvori su prvenstveno iz djela *Hrvatska književnost u europskom kontekstu* Ive Frangeša i *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. st.* Krešimira Nemeca. Potom slijedi opis povijesnih, društvenih i gospodarskih prilika u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća koje su dovele do pojave regionalizma koristeći se izvorima *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću* Ive Perića, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. st.* Krešimira Nemeca te *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga II, Realizam* Miroslava Šicela. Potom slijede karakteristike regionalizma u hrvatskoj književnosti koristeći izvore *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga II, Realizam* Miroslava Šicela, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. st.* Krešimira Nemeca, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća* Miroslava Šicela, s osobitim naglaskom na regiju Ksavera Šandora Gjalskog zbog teme ovog diplomskog rada. Analiza zbirke *Pod starimi krovovi* započinje Gjalskijevom biografijom opisujući njegov život, književno stvaralaštvo, a podatke ćemo potvrditi radovima Antuna Barca te radovima Miroslava Šicela. Djela *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga II, Realizam* Miroslava Šicela i *Članci i zapisi* Ksavera Šandora Gjalskog potvrđuju uvid u Gjalskijevu intimnu povezanost s rodnim krajem pri čemu dolazimo do lakšeg shvaćanja regionalizma u njegovim djelima.

U nastavku su zatim navedeni općeniti podaci o zbirci s osvrtom na njezin postanak i strukturu te činjenice koje potvrđuju da se radi o uokvirenoj zbirci novela. Te podatke potvrdit ćemo djelima Miroslava Šicela *Gjalski* i *Ksaver Šandor Đalski/Pod starim krovovima* iz knjige *Majstori realističkog pripovijedanja*, djelom *Ksaver Šandor Đalski iz Pet stoljeća hrvatske književnosti*, *Knjiga 50*. Potom slijedi prikaz zagorskih plemenitaša na temelju djela *Ksaver Šandor Đalski iz Pet stoljeća hrvatske književnosti*, *Knjiga 50.*, osvrt Ivana Nevistića pod naslovom *Đalski* iz djela *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom* te djela Miroslava Šicela *Ksaver Šandor Đalski/Pod starim krovovima* iz *Majstori realističkog pripovijedanja*. U idućem dijelu rada osvrnut ćemo se na obilježja regionalizma u zbirci *Pod starimi krovovi*. U skladu s tim osvrnut ćemo se na sljedeća djela: *Illustrissimus Battorych*, *Diljem Brezovice*, *Na Badnjak*, *Plemenitaši i plemići*, *Na Januševo*, *Mlin kod ceste*, *Idila starog ljeta*, *Starci* i *Perillustris ac generosus Cintek*. Nakon toga, u idućem poglavlju, predstavljena su obilježja regionalizma iz zbirke *Iz Varmedjinskih dana*, a obilježja ćemo prikazati i u djelima *Na rođenoj grudi*, *U novom dvoru* i *Diljem doma*. Pri utvrđivanju zagorskih motiva u Gjalskijevim djelima, pretpostavke i analize potvrdit ćemo citatima i parafrazama poznatih autora koji su se bavili djelom Ksavera Šandora Gjalskog.

2. OPĆENITO O REALIZMU

Započet ćemo poglavlje definicijom realizma, a onda ćemo se osvrnuti i na pojavu hrvatskog realizma. Prema definiciji, realizam je razdoblje čiji je vremenski period zahvaćen od 1830. do 1870. Brojni književnici i umjetnici pripadaju ovom pravcu, a glavna svrha vidljiva je u nepromijenjenosti stvarne situacije. Realistička djela ponajprije nastaju u 1880-ima, a riječ je nastala zahvaljujući filozofima 1870-ih. Prema Flakeru, početno zalaganje za proučavanje pripisuje se Schlegelu i Schilleru. Među predstavnicima su francuski književnici Edmond i Jules Goncourt (Flaker, 1986: 149-150). Ukupnost znanja o književnosti ne drži se samo jednog određenja naziva. Literarnim stvaranjem nastoje se predočiti stvarni aspekti unutar perioda između 1830. i 1870. Nadalje, prema Flakeru, sljedeće određenje odnosi se na cjelinu bliskih svojstava u književnosti i povijesti, početni smjer je u francuskoj, ruskoj i engleskoj književnosti, na literarnim tekstovima spojenima bliskim osobinama koje su ujedno razlog različitosti s obzirom na modernu književnost i romantizam (Flaker, 1986: 153-154). Realistički pisci nisu se odnosili prema slijedu događanja na jednak način kao književnici Šenoinog doba, odnosno oni su se posvetili tome da likovi ne ostanu skriveni s obzirom na razinu svijesti, unutarnjeg svijeta i relacije s drugima. U slijedu događanja nema labavih odnosa između djelovanja i ishoda, a osobito se ističe utjecaj društvenog položaja i načina razmišljanja na djelovanje likova. Jake veze među likovima i odvijanje sukoba među njima u pripovjednoj prozi realizma predstavlja različitost kod literarnog stvaranja Šenoinog doba. Jedna je od odrednica realizma navođenje značajki imajući na umu i pojedinosti. Navode se fizičke odlike poput boje kose, očiju, zatim odlike pejzaža ili interijera i slično (Flaker, 1986: 154-155). U pripovjednoj prozi pouzdani pripovjedač pušta likove da žive svoje živote, a konstrukcija gradnje likova očituje se u cjelovitosti, nemaju iste odlike u ponašanju i razmišljanju, a protagonisti dolaze iz različitih društvenih slojeva (Flaker, 1986: 156).

Nadalje, govor likova ne smijemo poistovjetiti govoru pripovjedača: „Ako se pripovjedačev jezik oslanja uglavnom na jezični standard nacionalnog jezika, svog vremena, težeći komunikativnosti, i u vezi je s tematskim elementima, onda je jezik kojim govore likovi uvjetovan u krajnjoj liniji stvaranjem socijalno motiviranih karaktera.“ (Flaker, 1986: 158). Iako su prisutni i ostali prozni tekstovi, roman je poslužio kao najbolja varijanta za opisivanje vladajućih problema. Realistički pisci postavili su kao cilj osobit pristup prema klasnim problemima, neimaštini, nemoralu. Iz toga je proizašao književni pristup propitivanja vladajućeg stanja. Naime, „dovodeći u uzajamne odnose karaktere koji su socijalno-psihološki motivirani, realistički pisac podvrgava analizi posebne tipove društvenog ponašanja, pružajući

čitatelju uvid u društvene odnose ondašnjeg vremena.” (Flaker, 1986: 159). O društvenoj kritičnosti hrvatskih realista ovisi njihov način pristupa prema tadašnjim aktualnim problemima, a navedeno potvrđuju ostala poglavlja u radu.

3. HRVATSKI REALIZAM

Neizvjesno je govoriti o završetku protorealizma u Hrvatskoj tijekom osamdesetih 19. stoljeća kao o ishodišnoj točki realizma (Nemec, 1994: 133). Ujedinjenje hrvatskih zemalja i uzdizanje prošlosti karakteristika je protorealističkog stvaranja književnika Augusta Šenoa, tematika mu je usmjerena na usmene predaje i on želi odgojiti čitateljsku publiku. Brojni će se književnici ugledati na Šenoino međusobno prožimanje navedenih obilježja romantizma s obilježjima realizma. U razdoblju modernizma, kod prozne vrste romana razvit će se realističko oblikovanje, no važno je istaknuti da novele imaju prednost zbog veće usredotočenosti prema teškim pitanjima koja se zbivaju u stvarnosti. Pripovijetke u ciklusu *Pod starimi krovovi* Ksavera Šandora Gjalskog na bolji se način dotiču problema za razliku od njegovih romana. Iako nekim svojim odrednicama vezani za periode koji su mu prethodili, realistički romani slijede princip pristupu stvarnosti sa svim pojedinostima (Nemec, 1994: 135). Strogo pristupanje stvarnim društvenim pojavama jedna je od odrednica realizma. S druge strane, hrvatski realisti imaju drukčiji pristup (Frangeš, 1978: 383). Njihova djela ne bježe od elemenata osjećajnosti, elemenata prošlosti, percepcije odgoja koja utječe na književne likove. Zbog razvoja ekonomskog sustava Hrvatska će se boriti s promjenama na selu dok će u gradovima doći do prodora novca (Frangeš, 1978: 385). Hrvatski realistički pisci usmjereni su prema svakodnevnici baš kao i realistički pisci izvan Hrvatske. Međutim, njihova djela nastala su zbog širokog spektra događanja u društvu, a ono po čemu se izdvajaju od ostalih književnosti je: „naglašena romantična i idealistička komponenta, nacionalna funkcionalnost književnosti, regionalizam, interferiranje s naturalizmom i modernističkim poetikama, itd.” (Nemec, 1994: 141). Značajka regionalizam tema je ovog diplomskog rada, riječ je o specifičnoj odrednici hrvatskih realističkih djela, definicija uključuje piščevo nastojanje da prikaže pojedinosti Zagorja, Like, Istre i primorja ili pak Slavonije s osobitim naglaskom na probleme koji izvire iz tih sredina (<https://hjp.znanje.hr/>). Prvo ćemo pojasniti povijesne, gospodarske i političke prilike u drugoj polovici 19. stoljeća koje su glavni razlog nastanka regionalizma.

3.1 Povijesne, gospodarske i političke prilike

Služeći se podacima iz djela *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. st.* te *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga II, Realizam* dotaknut ćemo se stanja u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća. Naime Austro-ugarskim sporazumom pod Ugarsku su došli sjeverni i središnji dijelovi Hrvatske. S druge pak strane, pod Austriju su došle Dalmacija i Istra, a budući da se radi o dualističkom uređenju, odluke o kojima se nije odlučivalo samostalno bile su usmjerene prema vojnim pitanjima i financijama. Tako je na red došlo i pitanje pripadnosti Vojne krajine. Sporazum potvrđuje da Hrvatska u tom periodu nije bila u najboljoj poziciji zbog razjedinjenosti (Perić, 2002: 243). Nemeć se dotiče gospodarskog aspekta, suočavanja s problemima siromaštva, zatim zadruge seljaštva nisu se uspjele očuvati, odnosno ti su se posjedi dijelili pa su nastale nove kuće (Nemeć, 1994: 137). Prema sustavu feudalne rente u Hrvatskoj kmetstvo je bilo dužno obrađivati vlastelinska zemljišta bez ikakvih novćanih naknada što je posljedićno dovelo do ležernosti vlastelina kod rasipnosti novćanih sredstava, a razbibrigu su pronalazili u hvatanju divljaći i na raskošnim okupljanjima. Znaćajna je godina 1848. zbog određenih promjena. Naime, proglašen je zakon kojim su se izmijenili feudalni odnosi te je nastupilo drukćije stanje u društvu i politici. Kmetovi više nisu bili vezani za vlasteline u smislu starog načina obrađivanja zemljišta, a plemstvo se nije snalazilo s novćanim poslovanjem, nisu se htjeli odreći svojih užitaka. Nisu se uspješli snaći s financijskim krizama i neuspješno su se nastojali izboriti s novonastalom situacijom. Na udaru novih uvjeta našlo se i kmetstvo suoćeno s teškim ekonomskim stanjem, njihova briga za zemljište uzrokovala je sporne situacije, a u slućaju zadruge već smo spomenuli da je došlo do raspada (Barac, 1968: 196-197).

U 19. stoljeću izmijenilo se stanje u Hrvatskoj jer od 1883. godine grof Khuen-Héderváry obnaša ćast hrvatskog bana. Njegovo zalaganje usmjereno je prema Beću, a cilj mu je bio da Hrvati pristanu na nagodbu. On je pristaša velikomađarske politike, tj. htio je podćiniti Hrvatsku Mađarskoj, hrvatsko gospodarstvo bit će suoćeno s krizom dok stanovništvo poćinje napušćati svoje domove.

Pravaška ideologija postigla je svoj utjecaj zahvaljujući Starčeviću, vodili su se idejom o neovisnosti Hrvatske „koja nema zajedničkih poslova ni s Austrijom, ni s Ugarskom, nego je s njima povezana osobom vladara.“ (Nemec, 1994: 137). Hrvatski seljaci, malograđanska klasa i svećenstvo privučeno je tom ideologijom. Obračuni s političkim protivnicima došli su i do književnog polja. (Nemec, 1994: 138). Kao što smo mogli vidjeti, u periodu od 1880-ih i 1890-ih nisu najbolji uvjeti za hrvatsku zemlju, a društveno-socijalne okolnosti poput emigracije, narušenosti proizvodnje, propadanja plemstva, postat će inspiracija književnicima hrvatskog realizma (Šicel, 2005: 27-28).

3.2. Regionalizam u hrvatskom realizmu

Odlike stvaranja u protorealizmu produbit će se i u razdoblju realizma, odnosno autori će slijediti Šenoin postupak oblikovanja (Nemec, 1994: 141-142). Nemec se te generacije dotiče kad kaže da im je u književnom stvaranju zajednička poveznica ruski književnik Turgenjev, a ti “pisci postaju društveni kritičari i analitičari, ali se još uvijek ne odriču moralizma, didaktičizma i sladunjave idealizacije.” (Nemec, 1994: 143). Hrvatski realisti u svojim su djelima pristupali stanovništvu s obzirom na teškoće stvarnosti i kraj iz kojeg dolaze. Tako su zagorski motivi predstavljeni u literarnom stvaralaštvu Gjalskog, slavonski motivi prisutni su kod Josipa Kozarca. Motivi Istre i Hrvatskog primorja prisutni su kod Vjenceslava Novaka, motivi Like kod Josipa Draženovića. Ti književnici usmjereni su prema jednakim poteškoćama, primjerice problemu siromaštva (Šicel, 1997: 92). Šicelov uočava nekoliko tematskih cjelina u književnom odnosu hrvatskih realista 19. stoljeća prema zbilji. Riječ je o tragičnosti plemićkog sloja, vezi domaćih ljudi prema strancima i temi vidljivih razlika gradske i seoske sredine (Šicel, 2005: 21). Hrvatska se svim silama pokušava oduprijeti tuđinskoj vlasti, cilj joj je afirmacija nacionalne svijesti (Šicel, 1997: 92). Nadalje, iduće sadržajno usmjerenje u hrvatskom realizmu odnosi se na brojne odlaske iz jedne sredine u drugu zbog siromašnih prilika te na izvjesne promjene ličnosti (Šicel, 1997: 94). Aktualnoj posljednjoj cjelini o plemićkom sloju koji se nije uspio izboriti s novonastalom društvenom situacijom posvećeni su brojni književni radovi, osobito radovi Gjalskog (Šicel, 1997: 100). U sljedećim poglavljima navest ćemo glavne značajke o životu Ksavera Šandora Gjalskog.

4. O KSAVERU ŠANDORU GJALSKOM

4.1. Životopis

Ljubo Babić svoje umjetničko ime stvara zbog djeda Franca Ksavera Šandora Gjalskog koji pripada obiteljskoj strani Helene Babić. Jesensko vrijeme Gjalskijevog rođenja bilo je 1854. u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, a mjesto se zove Gredice. Obiteljskim imanjem upravljao je otac Tito koji se bavio pravnim i upravnim poslovima u Varaždinu. U mlađim danima Gjalski živi na obiteljskom imanju i u Varaždinu, a u bečkom i zagrebačkom okružju išao je na studij prava. U brojnim je mjestima vodio računa o upravnim poslovima, primjerice u Koprivnici. Politički su ga putevi doveli do zastupanja Hrvatskog sabora na saboru u Budimpešti. Imao je čast upravljati županijskim poslovima grada Zagreba u periodu svjedočenja narodnom jedinstvu, zajedničkom utemeljenju zemlje (Barac, 1997: 102-103). U vrijeme stvaranja hrvatskih realista dolazi do Gjalskijeve pojave na literarnoj sceni, a na prijelazu iz 19. stoljeća u 20. stoljeće doći će do okršaja između Mladih i Starih. Okršaj će biti potaknut zbog mlađarije koja ne želi očuvati kulturu i običaje. Bez obzira na to što Gjalski nije prijateljski nastrojen prema toj situaciji i navodi loše strane tog književnog konflikta, svejedno se našao na meti zbog zajedničkog rada u objavljenim izdanjima književne Mlađarije, štoviše Gjalski je dao svoj stav o neshvatljivosti umjetničkih načela i o neovisnom stvaranju u umjetnosti. Ono što Gjalskijev obiteljski krug izdvaja u društvenom rangiranju je plemićki status, njihov otmjen stil življenja, a s obzirom na to da je Tito Babić bio zanesen idejama političkog pokreta s glavnim ciljem zbližavanja južnih Slavena, tako je i Gjalski upijao koncept narodnog jedinstva. Tijekom obrazovanja on se zalaže za slobodu i samostalnost Hrvatske. To se događa istodobno s djelovanjem političke stranke utemeljene od strane političara Ante Starčevića. Strossmayerov koncept ujedinjenja južnih Slavena kao nastavak ilirskih ideja također će obilježiti Gjalskijevo literarno stvaralaštvo. (Barac, 1997: 103-104)

4.2. Književno stvaralaštvo

Barac ističe da Gjalskog ne možemo svrstati u samo jedan povijesni period. Naime, u njegovim tekstovima pronalazimo realistička i modernistička svojstva. Štoviše, nakon globalnog sukoba započetog 1914. Gjalski također nije prestao raditi. Šarolik izbor obrađenog sadržaja i umjetnička vrijednost važne su odrednice Gjalskijevog stvaranja. Vrhunsko pristupanje vladajućim teškoćama s kojima su se njegovi ljudi nosili dolazi do izražaja kod njegove nazočnosti tim teškoćama (Šicel: 2005: 181). Barac se dotiče umjetničke vrijednosti Gjalskijevih djela, osobito onih u kojima se očituju obilježja Hrvatskog zagorja, u njima je Gjalski “oživio ljude, stvari, događaje i atmosferu zagorskih kurija u kojoj su se ti ljudi kretali.” (Barac, 1968: 230).

Gjalskijeva pripadnost modernizmu očituje se zbog više razloga. Prvi je razlog u čitanju djela iz ruskog realizma, primjerice Turgenjevjevih djela. Drugi je razlog u odličnoj upućenosti prema domaćoj književnosti. Treći je razlog u čitanju Schopenhauera. Ruski utjecaj vidljiv je kod preuzimanja Turgenjevjevog načina oblikovanja. To je postignuto u zbirkama *Pod starimi krovovi*, *Iz varmeđinskih dana* s izrazitom osjećajnošću i tugom zbog onog što je izgubljeno. U tim zbirkama opisana su imanja i ljudi Hrvatskog zagorja, a sve je popraćeno izvanrednom atmosferom (Šicel, 2005: 182). Kovačić, Kozarac i Kumičić živjeli su na selu pa su se bavili drukčijim vladajućim okolnostima na razini stanovništva i ekonomskih aktivnosti. Proučavali su migracije između seoskih i gradskih mjesta. Novak, Turić i Draženović živjeli su u gradovima pa su shodno tomu prikazali stanovništvo i ozračje koje je vladalo. Međutim, Gjalskijeva posebnost u načinu prikaza nerješivih okolnosti svog doba leži u plemićkom statusu. Literarni sadržaj je iz dobro poznatih mjesta:

život birokratizirane aristokracije i hrvatskog čovjeka srednjeg staleža uopće u novonastalim uvjetima života, uglavnom u okvirima činovničkog ambijenta u Zagrebu. Analizirajući sudbine ljudi Gjalski je sa svojih pozicija oštro udarao po visokoj aristokraciji koja je, stvarajući karijere, mijenjala uvjerenja prema političkoj situaciji, ili je, kreirajući likove činovničkog svijeta s dna ljestvice, na njihovim tragičnim sudbinama gradio svoje optužbe protiv vladajuće aristokratsko – građanske hijerarhije. (Šicel, 2005: 189).

Obilježja grada obuhvatio je u pripovijestima s društvenim pitanjima i u romanu. U nekim je djelima obuhvatio prošle događaje, npr. hrvatski narodni preporod. Kod tematike konfliktnih situacija visoko obrazovanih Hrvata s ljudima koji ih okružuju ugledao se na Augusta Šenou, međutim, tematika se proširuje fokusom na psihološku karakterizaciju, tj. svijest i podsvijest likova (Šicel, 2005: 182-183). Gjalski se fokusira na više odrednica u književnom radu. Jedna je vezana za oslobođenje seljaka unutar feudalnog odnosa i nastupajuće turbulentno stanje. Sljedeća je vezana za napredovanje hrvatskog društva u 19. stoljeću u ekonomiji i kulturi, a posljednja odrednica sadrži pitanja ljudskog postojanja. Podjela prema stručnoj procjeni je ova:

U prvu grupu išle bi zbirke novela i romana iz zagorskog plemenitaškog života (*Pod starimi krovovi*, *Iz varmeđinskih dana*, *Maričon*, *U novom dvoru*, *Na rođenoj grudi*, *Diljem doma*, *Irinina udaja*, *Djevojački jadi* i dr.), u drugu historijski i politički romani i novele (*Osvit*, *Za materinsku riječ*, *Tri pripovijesti bez naslova*, *U noći*, *Bijedne priče*, *Radmilović*, *Đurđica Agićeva*, *Ljubav lajtnanta Milića*, *Dolazak Hrvata*, *Pronevjereni ideali* i dr.), a u treću romani i novele s psihološkim i okultističkim motivima (*Janko Borislavić*, *Notturmo*, *Kobne slutnje*, *Mors*, *San doktora Mišića*). (Barac, 1968: 204).

Zbog preplitanja obilježja ne treba se strogo držati ove podjele. Također, njegovom je književnom stvaranju zajednički aspekt emocionalne privrženosti (Barac, 1968: 204). S obzirom na zastupljenost regionalnih obilježja može se reći kako je Gjalskom taj pristup jedan od dražih i doprinosi kreativnom stvaranju, a *Pod starimi krovovi* suma je značajnih dijelova stvaralaštva gdje Gjalski izlazi kao pravi stvaralački genij (Šicel, 1971: 42-47). Barac ističe kako se u radovima s obilježjima jedinstvene plemićke klase i Hrvatskog zagorja nalazi Gjalskijev intimni pristup prema klasi s kobnim ishodom i zavičajnim krasotama. Plemstvo je u financijskim problemima, ali podnose to na dostojanstven način, a Gjalski im prilazi empatijom, ne zanima ga period koji plemstvu ne ide u korist i koji je sa sobom donio promijenjene okolnosti (Barac, 1968: 224-225).

4.3. *Rodni dom*

Gjalski je osigurao poziciju majstorskog književnika, prikazao je regionalna obilježja opisima vanjskih i unutrašnjih strana prostora, plemićkih posjeda i njihovih vlasnika. Motivacija za književne elemente i književnu obradu nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, na obiteljskom imanju u Gredicama gdje je dočekao brojne životne faze, nadalje u prikazu Tite Babića koji zastupa plemstvo s burnim završetkom, a prema svojoj se domovini odnosi s velikom ljubavlju. Štoviše, Gjalski je svjedočio toj burnoj sudbini plemstva pa je sasvim razumljivo da je nosilac radnje djela *Pod starimi krovovi* Battorych prikazan uljepšano i na

osjećajnoj bazi vodeći se prikazom Tite Babića. O ljepoti Gredica i velikom utjecaju na književnu obradu autor govori sljedećim riječima:

U tim Gredicama počeo je moj život i ako sam doista štogod privrijedio knjizi to je zacijelo glavna zasluga Gredica i svih onih divnih krasota, onih dragih čari, onog vječnog šaputanja i miljenja svakojakih starih priča i starih uspomena, što se od svakog kuta, od svakog zida, od svakog drveta sipa kao miris sa cvijeta ili kano plava zraka sa mjeseca na tamnomodrom nebu. (Gjalski, prema Šicel, 2005: 184).

Idućim citatom potvrdit ćemo povijesni značaj kurije Gredice, odnosno u kojem je trenutku i na koji je način posjed počeo pripadati obitelji Babić. Gjalski nam iz svojih autobiografskih zapisa donosi nekoliko važnih podataka o značajnosti kurije:

Dobro Gredice je prvih godina devetnaestoga vijeka došlo u posjed obitelji Babića. Kupio ga je djed moj, Matija Babić, odvjetnik i asesor nekih županija, od konzilijarija Petra Komaromya. Obitelj Komaromy došla je u posjed gredičkoga vlastelina početkom osamnaestoga vijeka. Prvobitno potpadalo je vlastelinstvo domaćoj obitelji Gubašoci, od koje još danas nosi domaća općina svoje ime Gubaševo. Od ove obitelji bilo je već u šesnaestom vijeku županijskih časnika u varaždinskoj županiji, pak se u arhivu hrvatske kraljevine čuva jedna listina iz treće četvrti šesnaestoga vijeka, koju je izdao u svojoj Curia nobilitari Gredicze sudac gradske međe varaždinske Joannes Gubassoczi. (Gjalski, 1980: 220-221).

Gjalski se prisjeća visoko rangiranih vlastelina i njihove relacije s drugim zemljama te zalaganja za aktualna državna pitanja. Autor teži oživljavanju otmjenog vladanja i dotrajalih stvari i domova. Autorova literarna usmjerenost prema zavičaju vođena je tematikom koja uključuje neočuvane zadruge, tuđinski prodor, hrvatske plemiće kojima moć slabi i ne mogu se prilagoditi promijenjenim okolnostima, odnosno vođena je problemima koji su izbili na površinu poslije proglašenja nepodložnosti seljaka prema feudalcima (Barac, 1968: 204-205). Nakon uvida u zbirku *Pod starimi krovovi*, analiza tekstova predočit će na koji je način Gjalski prikazao Hrvatsko zagorje u toj zbirci i ostalim svojim djelima.

5. POD STARIMI KROVOVI

5.1. Postanak i struktura

Djelo *Pod starimi krovovi* usmjereno je plemićkom sloju, tiskano je 1886. godine u Matici hrvatskoj. Obuhvaća ova djela: „Illustrissimus Battorych, Diljem Brezovice, Roman portreta (1616.), Na Badnjak, Na groblju, Plemenitaši i plemići, Na Januševu, Mlin kod ceste, Idila staroga ljeta, Starci, Perillustris ac generosus Cintek, Beg sa Sutle.“ Zagorski motivi predstavljaju važan aspekt iz nekoliko razloga, dolazi do kreativnosti u književnom stvaranju i stvaranja uvjerenja o mudroslovlju, društvu. Prema stručnoj procjeni djelo *Pod starimi krovovi* primjer je uspješnog književnog oblikovanja i nema konkurencije. Gjalskijeva čuvstva do izražaja dolaze u djelima sa zagorskim motivima što je rezultiralo velikom bliskošću tijekom pisanja. Nije bio vođen vanjskim razlozima za opisivanje dobro znanog ozračja plemićkog načina življenja pred postojećim promjenama propadanja (Šicel, 1984: 90-91). Lőkös se dotiče jedinstvenog življenja vlastelinskog sloja unutar novelističkog ciklusa sa zagorskim obilježjima. Središnji junaci oživljavaju čežnju za nekadašnjim periodom, ali urbano doba nije im po volji i ne žele prihvatiti aktualne okolnosti i pravila. Za nekadašnji društveni stil i ugođaj kao opreku urbanom dobu, zalaže se naraštaj koji nije mlad. Autor ne uljepšava sve središnje junake novelističkog ciklusa, naime, kod nekih će pristupiti podrugljivo i s ciljem razotkrivanja. Pojedinci ne zastupaju vlastelinski sloj u pravom smislu te riječi, odnosno imaju neuobičajeno vladanje. Štoviše, pojedinci se prepuštaju aktualnim okolnostima zbog manjka volje (Lőkös, 2010: 75).

Zbirka je ustrojena prema zavičajnim pejzažima, nekadašnjim imanjima, nadalje, ustrojena je prema emocionalnom životu likova i vjernoj slici stvarnosti, te se značajke pretapaju, a navedeno potvrđuje autor kad izriče razloge za nastanak djela:

Ja sam slijedio sam i slijedim puteve realizma, jer taj način najviše odgovara mojoj čudi. Kad sam uzeo pero u ruke da pišem Stare krovove bila mi je želja da predstavim i originalnost naše stare hrvatske kurije i opet da naslikam onu nježnu poeziju što lebdi nad dragim zagorskim krajem, također pak da prikažem hrvatsku dušu. (Gjalski, prema Šicel, 1984: 91-92).

Vrhunska ostvarenost djela leži i u onom što se zbilo, a riječ je o pojavi Levina Raucha koji je izazivao strah u narodu:

Ja sam u svojim spisima Pod starim krovovima i Iz varmeđinskih dana dotakao se one boli što su je imali prijatelji negdašnjosti tom prilikom, a i dotakoh se straha što su ga osjetili prijatelji slobode, dobro pogađajući da će od sele u našoj siromašnoj zemlji vlada u političkom pogledu doći do vanredne moći i sile. Levin je ipak Rauch sa svojim šiljanjem na imanje davao dosta razloga takovoj bojazni. (Gjalski, prema Šicel, 1984: 97).

Specifičan period u povijesti donosi prikaz plemstva s tragičnom sudbinom, Gjalski osjeća veliku bliskost pri spomenu tih ljudi. Svjedočio je čitavom plemićkom ozračju u vrijeme burnih društvenih napetosti (Šicel, 1971: 58). Šicel tvrdi kako je u *Pod starimi krovovi* prisutan prikaz vjernog oblikovanja zbilje s dozom kritike na društvene situacije plemića, a spomenuto pronalazimo i tijekom naglašene osjećajnosti. Osim toga, Gjalski je novelistička obilježja dopunio ljudskim osobinama, odnosno izvanrednim pristupom psihološkoj karakterizaciji, njegovi prethodnici bezuspješno su pokušavali dostići tu razinu. Vjerno prikazuje krajolike ili specifične ukrase prostorija poput namještaja, a na osnovi zbiljnosti gradi primjere za svoje likove (Šicel, 1971: 61-62). Prostorna obilježja pridonose vladajućim raspoloženjima, opisu unutarnjeg svijeta lika ili opisu fizičkog, moralnog te društvenog određenja. Obilježje kojim se djelo *Pod starimi krovovi* odmiče od tendencija oblikovanja unutar realizma je nestajanje ili manji značaj uzročno-posljedičnog tijeka događaja čime subjektivni doživljaji likova postaju primarno težište. Doživljaji su od većeg značaja, u njihovoj su podčinjenosti raznovrsna svojstva krajolika i okoline. Dolazi do upečatljive vitalnosti likova, a razlog u lakom načinu njihovog prikazivanja leži u intimnom odnosu sa zagorskim plemstvom koje želi osloboditi od zaborava, stoga je riječ o određenju pripovijedaka kao pripovijedaka uspomena (Šicel, 1971: 63-64).

5.2. Uokvirena zbirka novela

Zbirka je tzv. *uokvirena zbirka novela* gdje od strane jednog ili više pripovjedača uočavamo iznošenje o doživljajima ili praćenje teksta, a glavnog junaka čini postupak iznošenja iz vlastitog gledišta i na intiman način. Polazna točka je govor o točno određenoj zgodi unutar vremenskog perioda od 1871. do 1880., a riječ je o sastanku članova u zagrebačkom saboru. Uočavamo pokoljenja i njihov oprečni odnos, naime, starije pokoljenje pruža otpor novom pokoljenju svojim uvjerenjima. Razmjena uvjerenja unutar pokoljenja naznaka je uokvirenog ciklusa novela. Dok „verbecijanci“ štite običajne vrijednosti i zastupaju staro pokoljenje aristokracije, razabiranje kulturnih i običajnih vrijednosti ne ide od ruke novom pokoljenju koje će izložiti ruglu opći dojam trojice Starih u elegantnoj tradicijskoj modi (Šicel, 1971: 48-49). Uočavamo to u sljedećem citatu:

Koliko god je momenat bio svečan, u sabornici se ipak pojave ironični poklici prema staračkoj skupini. (...) Zato nije bilo ni kraja ni konca rujanju i krupnim šalama kojima su mladi ljudi obasuli trojicu staraca. Najblaži nazivi bijahu „pretpotopni ostaci“ – „verbecijanske mumije“ – „zagorski šljivari“! Galerija se gotovo zaorila glasnim smijehom. Najposlije se ostavili šale te stali posve ozbiljno žestokom strogom kritikom prekoravati tmine prošloga koljena, a zavodila ih u taj čas ona obična i tako smiješna nepravda s koje svako mlađe doba, svaki mlađi naraštaj, živo vjeruje i

misli da je prava prosvjeta započela istom u njihove dane, a sve što je otprije da je zlo i naopako, a valja samo današnje. (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 34).

Tek će konverzacija pripovjedača s novim pokoljenjem zaustaviti usmjerenost fizičke karakterizacije zlokobnom zgražanju oružja, stila oblačenja, boje vlasi:

Gledajte: - onaj tamo suhi stavio je nekoć zarad svoga uvjerenja na kocku i život svoj i svoju obitelj i svoju imovinu – onaj drugi pokraj njega volio je nekoć da ga otac razbaštini nego da prelomi vjeru svojoj vjerenici, siromašnoj prostoj Židovki djevojki – a onaj treći kao podžupan nije dao da se izvrši naredba njegova bana, jer je ta naredba po njegovu mnijenju krljila municipalna prava. (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 34-35).

Kako bi uspješno dokučili snagu minulih vremena, naum mu je iznošenje pojedinosti o „ovom dijelu našeg Hrvatsva“:

Dopustite dakle da vam do zgone pročitam svoje bilješke i uspomene što sam ih – ne od objesti nego od nutarnje potrebe – napisao o svom starom prijatelju Batoriću, o njegovoj Brezovici i o našem drugovanju. Tek je nešto – ta tko bi sve! Može biti te ćete iza toga koje u čemu suditi drugačije! (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 35-36).

Naznačeni citat primjer je ishodišta zagorskog ciklusa i na red dolazi novo pokoljenje. Svojstva stabilnosti očita su u djelu *Pod starimi krovovi*. Dokaz tomu je podjela pripovijesti sa specifičnostima ozračja, zatim s onim koji pripovijeda te s dojmom predočenog krajolika i Brezovice, a zbog međuodnosa unutar cjelokupnog djela najveća je pozornost predata Batoriću. Sumu tih konstatacija vidimo u Cintekovoj pripovijesti (Šicel, 1971: 54-55).

5.3. Prikaz zagorskih plemenitaša

Prema Nevistiću, u skupu novela sa zagorskim plemstvom zapažamo uvid u nejednako rangirani sloj u društvenom aspektu. Iskusili su neugodne zgone, kobnu točku, a razvoj tih ličnosti tekao je identičnim smjerom, no Gjalski se referira na optimističnu sliku jer ima oko za njihove pozitivne karakteristike, a novo pokoljenje tumači na neprikladan način. Nesreća starijeg pokoljenja je čvrsto držanje običajnih i kulturnih osobina i značajki i nespremnost na urbane prilike. Rezultat toga je uljepšavanje njihovih karakteristika (Nevistić, 1997: 183-184). Stari imaju pozitivan stav prema sebi, vole se pretjerano uređivati, poput zabrinutog Batorića koji ne prilazi ruševnom domu “da bi na njoj povrijedio ostatke boljih vremena”, ili Paštrovićeva sina koji ne pridaje pozornost bračnom životu kao izlazu od financijskih problema. U djelu *Žitomirski gospodin* ne paze dovoljno dobro, u svom su postupanju brzopleti, Imbro Dobrojević je prvi primjer za to. Novčani problemi nastat će u dodiru sa suprotnim spolom i alkoholom. Drugi je primjer djelo *Na groblju* jer Benko Stolniković ne dira dom zbog ravnodušnosti. Zajednički im je zlokobni kraj, nisu naviknuti na skorašnje načine rukovođenja

poslovima, zbog mizernog vladanja seljaštvo uzvraća Batoriću što će rezultirati njegovim oboljenjem zbog uništenog doma, a svoje će sklonište izgubiti i Imbro Dobrojević. Sličan završetak je u djelu *Na Januševo* gdje će doći do gubitka Paštrovićeva doma, štoviše i u Cintekovoj pripovijesti zbog gubitka zemljišta. Cintek ne pristaje na namirivanje prihoda i drukčije okolnosti, strastveni je zagovornik nekadašnjih propisa (Nevistić, 1997: 185). Suprotno svojim načelima, postat će ono što je najmanje priželjkivao: “Ja da budem potjeračem za porez – ja – koji sam sve žrtvovao za svoje načelo, za svoje staro plemenitaško pravo da ne plaćam porez! – Ja – pa sada potjerač!” (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 274). Vidljiv je utjecaj na ishode događaja, odnosno njihov je put zacrtan. Svoje vrijeme rječito staro plemstvo provodi na različite načine. Imaju svečane objede ili pak hvataju divljač (Nevistić, 1997: 185). U bliskom su dodiru s velikim književnicima, mudroslovljem, estetskim načelima, a zbog utjecaja u izbavljanju zemlje od neprilika autor ih osobito poštuje. Društvena klasa ključan je faktor za utvrđivanje društvenih normi i osobina, Batorićev otac ima dužnost pomagati banu, a zalaže se za republikanski oblik vladavine. Zastupanje zagorskih plemenitaša vodi Batorić koji mijenja stajališta od državnih prema tradicijskim. U njegovom slučaju plemićki status omogućuje čistoću, pa slijedi uljepšavanje lika: “na to ga je sililo već njegovo odlično mjesto, koje je, ne da se tajiti, i liberalnije i energičnije značajeve od Batorića moglo još uvijek ukrotiti.” (Gjalski, prema Nevistić, 1997: 186). Autor kritikom prilazi vrednovanju nedoličnog plemenitaškog svijeta, bez ispravnih pogleda na svijet, neosjetljivima za tuđe prohtjeve, riječ je o Copakovićima i Racu (Nevistić, 1997: 186-187).

Bitno je napomenuti da Batorićev kut gledanja slijedi i autor kod rangiranja i prednosti plemstva te ističe manjak neovisnosti koji je uslijedio propadanjem plemićkih dvorova. Slijedi ga i kod oslobođenja seljačkog sloja, pri čemu je nastupio izljev bijesa: “Podigoste tobože seljaka, a kakav je? Jadani, oderani i gladani, grdno ga izgulilo novo vrijeme.” (Gjalski, prema Nevistić, 1997: 187-188). Osobito se ističe karakterizacija u *Žitomirskom gospodinu*, primjetna je otmjenost u oblačenju, uvažavanje stare tradicije, razdraganost brojnih društvenih okupljanja:

Bio je jedan od posljednjih, ali gotovo najtipičnijih predstavnika generacije iz četrdesetih godina, one elegantne, obijesne, na svaku šalu i na najkрупniju pustolovinu priprave hrvatske jeunesse doree, koja se znala zanijeti pjesmama francuskih i njemačkih romantika, diviti se Chopinu i Paganiniu, zamirati od zanosa za pjevanjem Nachtigalke i Stazića, koja je nastojala, da joj budu frakovi, pantaloni i cilindri au jour sa modom iz Palas – Royala; ali je također ostala vjerna običajima djedova, dvorove otaca napunjala veselom bukom, na po seljačkim pjesmama te beskrajnim i mnogorječitim zdravicama, i bez straha sezala za ogromnim bilikumima. (Gjalski, prema Nevistić, 1997: 189).

Još jedan lik bez bajne budućnosti je Imbro Dobrojević. Kako bi čitatelji bili uživljeni u emocionalna stanja, prikazan je na idealan način, a to je nadmoćno pozicionirana ličnost. On daje prednost alkoholu i ženskom spolu nad patriotizmom (Nevistić, 1997: 189). Šicel se dotiče autorove čežnje za nekadašnjim periodom dobrog raspoloženja na imanjima vlastelinskog sloja. Međutim, kobni ishodi slijedit će društvenu klasu koja ima toliki utjecaj na autorove emocije. Gjalski stvara s obzirom na zbiljske situacije svog doba. Dodir urbanog i starog rezultirat će konačnim ishodom za stari vlastelinski naraštaj. Razlog za uljepšan prikaz prisnim tonovima je u dobrom poznavanju vlastelinskog naraštaja jer pripada tom sloju svojim podrijetlom (Šicel, 2005: 187). Barac se dotiče Gjalskijeve prosudbe društvene realnosti. Spominje ravnodušnost i osjećajna stanja kod karakternih osobina likova. Iako nisu u najboljoj poziciji jer su nesretni oni se ne trude da tim okolnostima stanu na kraj. Ne nameću se društvenom pozicijom iako su svjesni da su visoko rangirani (Barac, 1968: 218).

6. OBILJEŽJA REGIONALIZMA U ZBIRCI POD STARIMI KROVOVI

6.1. *Illustrissimus Battorych*

Djelo *O književnosti* Antuna Barca donosi nam prikaz Gjalskijeve novele *Illustrissimus Battorych*. Okvirno vrijeme naše realističke epohe odgovara objavljivanju djela *Illustrissimus Battorych* koji označava polaznu točku prikaza prijateljski nastrojenog plemićkog sloja u Hrvatskom zagorju. Taj sloj izdvaja se od ostalih jer drži do kulturnih i običajnih vrijednosti. Dotaknut ćemo se društvenih odnosa koji su bili izraženi u sklopu surovosti uporabom sile. Silu su vršili zemljoposjednici, a seljaštvo je time osiguralo bolju poziciju zbog moralnih kriterija te će to biti prisutno u našoj literaturi sve do Kovačića (Barac, 1986: 140). Društveni odnos između vlastelina i podanika ovom novelom se mijenja, naime, podanici žele potisnuti vidljive običajne vrijednosti, ne mare više za ono što je ispravno. Za razliku od njih, vlastelini zastupaju očuvanje običajnih vrijednosti. Pogubne okolnosti uzrokovane su društveno-ekonomskim sustavom u seoskim sredinama Hrvatske, nastale su zbog manjka materijalnih sredstava tijekom 19. stoljeća, potragom za boljim prilikama i početkom proizvodnih procesa (Barac, 1986: 141). Tematika kmetstva slabo je zastupljena u realističkoj epohi Hrvatske, s obzirom na dobrostojeći status i gradsko podrijetlo književnika, najčešće obrađuju gradsko stanovništvo i njihove zgode, a jedan od tih književnika je Gjalski (Barac, 1986: 142). Breme seoske sredine nije bilo predstavljeno na isti način u realističkom opisivanju, tj. presudan je utjecaj okruženja na autorovo stvaranje. Gjalskijev je cilj pružiti ukupnost osobina plemićkog sloja kako njihovi posjedi ne bi zapali pod tuđe vlasništvo. To je vidljivo u djelima *Na rođenoj grudi*, *Maričon*, *Pod starimi krovovi*, *U novom dvoru*, *Iz varmeđinskih dana*. U njegovom stvaralaštvu seljački sloj ima neugledno vladanje ili pak ponašanjem iskazuje podložnost prema bivšim vlastelinima primjerice u *Illustrissimus Bathorych* i *Maričon* (Barac, 1986: 145). U slučaju Batorićeve veze sa seljacima uočavamo međusobnu netrpeljivost i sporne situacije. Gjalski se držao iskazivanja antipatije prema seljačkom sloju:

U jednoj od Batorićevih šuma imali su njegovi podanici u neki danak pašu. Kad je nestalo podaništva, nisu više seljaci davali toga danku, ali nisu prestali marvu tjerati na pašu u šumu. Ukratko, dođe do pravde. Seljaci ne mogahu shvatiti, kako bi ih vlastelin mogao priječiti da uživaju što su imali još stari njihovi. Kako bi opet bili dužni plaćati kakav danak vlastelinu kad su kraljevski, a ničiji drugi, te su gospoda svoje „pravice“ izgubila? Batoriću pak bješe stalo da se ne vrijeđa njegovo pravo, zaslužno krvlju djedova. (...) pa tako prođe i više od dvadeset i pet godina. Za to vrijeme bilo je uvijek medju Batorićem i seljacima sto i sto neprilika, gotovo svagdašnjih sukoba. Ogorčeni bili su jedan i drugi preko mjere. (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 51-52).

Društveno-ekonomske okolnosti nisu bile povoljne za oba sloja, kmetstvo prvo nije imalo vlasništvo nad onim što posjeduju, a zatim su navedene okolnosti promijenile situaciju. Neuspješno su pristupali novčanim priljevima bez obzira na stečenu imovinu: "Ali ipak ti je koji put tako teško oko srca kad vidiš na mjestu starih dvorova i njihovih nepreglednih dvorišta jednolične suhe njive, po kojima se bijedni seljak trudi da iskreše iz te zemlje žutice krajcarak ne bi li namirio porez i zakupninu." (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 57). Na imanjima seoskog plemstva vlada gostoljubivost, a slobodno vrijeme provode hvatajući divljač, tako uočavamo:

Bili smo jednom u lovu pod konac veljače (zakon tada još nije nalagao lovostaje). Dan svijetao i jasan, da pogodnijega ne možeš poželjeti za lov. Tanak, sitan mraz razastro se poljem, a psi to lakše tjerali zeca za zecom. Kako se uvijek, kad je sreće i lakše gađa, naši su lugari imali za nama što i nositi. (Gjalski, prema Flaker, 1968: 128).

Velik je interes Gjalskog prema vlastelinskom sloju svog vremena jer potječe iz tog sloja, štoviše, pratio je i zbivanja u državi i društvu. Poveznica s Turgenjevom je „poetski realizam“, slabo davanje svog suda i prepuštanje čuvstvima. Definiranje djela „novelom karaktera“ određeno je fokusom na opis junaka, manjim značajem na razvoju događaja, glavnim protagonistom Batorićem kojemu je nakana predvođenje plemićkog sloja Hrvatskog zagorja. Slike svijesti usmjeravaju oblikovanje Batorićeve unutrašnjosti. Čitatelji tako imaju bolji uvid u državna pitanja tog karaktera, zatim hvatanje životinja, zgone obitelji. Sklanjanjem neispravnosti i nepostojanjem situacija s nesuglasticama također je omogućen bolji uvid, cilj je Batorićeva pozitivna slika, a svakako je i dalje riječ o živom oblikovanju i nedvojbenim okolnostima (Nemec, 2001: 13-14). Prema Šicelu detaljne slike protagonista Batorića i spoj svih pojedinosti zagorske obrade sadržan je ovom novelom. Možemo razabrati njegovu neuplitanje u državne okolnosti, a već smo spomenuli zagorsko plemićko podrijetlo kao i živo portretiranje. Osim toga, pratimo plemićko ozračje Hrvatskog zagorja, okolne prostore i izgled Brezovice, a posljednji dijelovi teksta donose prekid deskriptivnih značajki uzvraćanjem seljaka. Batorićev kobni kraj uslijedio je zbog gledanja uništenog doma. Slike Hrvatske s nesretnim ishodom plemstva u borbi s državnim i socijalnim aspektima te ozračje vremena i mjesta uočiti ćemo i u drugim tekstovima ovog ciklusa. Na fabularni tijek idućih djela u ciklusu utječe potanko karakteriziranje protagonista (Šicel, 1971: 50). Zagorski plemićki sloj pobuđuje emocionalnu privrženost, uočavamo to kod izgleda Brezovice koja uzdiže uspomene drevnosti i plemićke loze:

Kao sakrita od svijeta, u uzahnu jarku, među dosta visokim bregovima, stajala je crna drvena kuća, a tamnoj joj prilici toliko je pristajala gusta dubrava dugovječnih dubova što se je odmah za njom širila u bregove, podavajući joj u jedan mah i nešto od idile i nešto od onih davnih priča koje smo za mladih dana tako rado slušali. (...) Kad se još spomenem onih tmurnih, crvotočnih stijena stare kurije, sivoga joj drvenoga krova, tamnih soba s neravnim, istrošenim podom; crnih svinutih već

tramova, pa k tomu još pocrnjelih od starosti portreta nepamćeno dugo već pokojnih ljudi naslikanih u odorama pradavna, neobična kroja – tad shvaćam onu zamamnu otajstvenost kojom bi me uvijek savladala starodrevna Brezovica. (Gjalski, prema Šicel, 1971: 65).

Vodeću ulogu za ozračje i karakterizacije imaju prikazi krajolika, a naglasak je na vizualnom dojmu. Uočavamo motive okolnog prostora tijekom hladnog vremena bez ikakve buke, tek se čuju ptice:

Vani bilo tmurno, pravo zimsko popodne, sav kraj zavijen u bijelo ruho, tek se pomalo isticalo golo drveće, dižući u zrak svoje crne svrži, nad kojima polijetahu uz tužno graktanje ozbiljne vrane i lakoumne svrake. Nad svim tim povlačile se guste, mliječne magle, a sitni snijeg sipio lagano, bez glasa, neprestance u taj tihi, tihi zimski mir, toliko tužan i čarobno veličanstven u svojoj otajstvenoj gluhoći i dalekoj samoći. (Gjalski, prema Šicel, 1984: 108).

Flaker spominje ruski utjecaj na oblikovanje krajolika pri čemu pisac nije odmaknut od svoje emocionalnih stanja:

Pređa mnom se sav rasprostro daleki niski lug, sav još uspavan. Ipak, kao da se budio, pa tiho i lagodno u nekoj prelesti talasao od lahorenja topla i divna vjetrića. Brezovina se bjelasala u svjetlosti duljega dana, sve drveće u šumi treptjelo, a pokoji suhi list, što je još na njem ostao, s tajnovitim je šuštanjem padao mirno, bez prestanka, bez težine na svježju zemlju, gdje su se posljednji ostaci siječanskoga snijega talili od toploga uzduha. Začas me je osvojio čar divnoga prizora tihe prirode, te sam zaboravio lov (Gjalski prema Flaker, 1968: 134).

Polazi se od opisivanja junaka, primjer za to je autobiografska izjava autora o brojnim poznanstvima, gozbama, patriotizmu:

I tako sam mnogo prošao diljem cijele županije pa imao prigode da vidim i upoznam i mnoge ljude, njihove bučne zabave, njihove latinske šale, njihove pjevanke, njihove duge beskrajne razgovore i njihovo rodoljublje ali i slobodoumlje. Kad si ih sada – dok ovo pišem – u duhu dozovem i sjetim se njihovih riječi pak kod toga vidim da se je kakav god sirotan jurasorčić ili još veći sirotan školnik usudio da imade svoje vlastito mnijenje o svim javnim pitanjima i poslovima i nije ga zatajivao nego još halabukom iznašao i za nj se zalagao – onda s velikom bijedom u srcu moram priznati da smo grdo i grdo nazadovali u tom pogledu. (Gjalski, prema Šicel, 1971: 69).

Veća intimna naklonjenost ima utjecaj na manjkavu konačnu sliku kod opisivanja Gjalskijevih junaka zbog prisustvovanja u zbiljskim situacijama. Rezultat toga je uljepšavanje protagonista Batorića koji ima osobine Gjalskijevog oca prema stručnoj procjeni, a nedostatan je oblikovan u ostalim djelima zbirke (Šicel, 1971: 69-70). Preciznije rečeno, uljepšavanje je uzrokovano odmicanjem od problema, odnosno protagonistovim odskakanjem od okoline i moćnim vladanjem, a namjera mu je u debatama pružiti rezime, sažetu i jasnu sliku. Dijalekt igra ulogu kod stvaranja plastičnosti protagonista, radi se o štokavskom i kajkavskom dijalektu u dodiru s latinštinom (Šicel, 1971: 71).

6.2. *Diljem Brezovice*

Zbog gubitka posebnosti jednog perioda, autor će započeti svoje djelo tužnim osvrtom (Šicel, 1971: 64). Navedeno ćemo potvrditi polaznim tekstom koji pruža bol za nekadašnjim imanjima vlastelinskog sloja:

Svaki dan sve više i više iščezavaju naši stari plemićki dvorovi, naše stare kurije. Prije kojih dvadeset ili trideset godina nisi im se mogao ugnuti – a danas gleda oko na desno, gleda na lijevo, a nigdje da zamijeti one visoke strme krovove, one iznemogle crne zidove i one hodnike koji su zgradu opasavali sa sve četiri strane. Danas bi sagriješio tko bi s toga jadikovao, ta čemu nas je onda nadario moderni vijek racionalističkom filozofijom? Ali ipak ti je koji put tako teško oko srca, kad vidiš na mjestu starih dvorova i njihovih nepreglednih dvorišta jednolične suhe njive po kojima se bijedni seljak trudi, da iskreše iz te zemlje žutice krajcarak, ne bi li namirio porez i zakupninu. I u takav čas kao da ti nešto nedostaje. (Gjalski, prema Šicel, 1971: 65).

Doista je snažan utjecaj atmosfere na emocionalnu angažiranost: “Možda nemam pravo – ta čemu da tajim, meni svu dušu i sve srce presvaja ljubav i odanost prema tim starodrevnim dvorovima.” (Gjalski, prema Šicel, 1971: 66). Osim izgleda unutrašnjosti, osobito se ističe vjerno i potanko dočaran eksterijer Brezovice s naznakom gradnje i okolnog rasporeda drveća:

Brezovica bijaše jednokatnica, sabita sva od debelih hrastovih piljenica. Tek temelje – poradi pivnice – imala je od cigle i kamena. Da joj je krov bio 'šindrom' pokrit – mislim – da sam već jednom napomenuo. Zgrada je bila tako namještena da joj je svaki ugao točno virio na svoju 'stranu svijeta'. (...) Licem je gledala zgrada na stranu odakle je bio prilaz od puta, koji se jarkom vijugao nešto niže od glavnoga druma i od kojega je dvorište bilo ograđeno plotom od surovih hrastovih stupova. U dvorište vodila ljesa, opletana od vrbove i ljeskove šibe. (Gjalski, prema Šicel, 1984: 102).

Gjalski će svoje likove naslijediti od Turgenjeva, no karakteriziranje neće ići u istom smjeru. Turgenjev na nekim mjestima obrađuje plemićki sloj u književnom radu. Oslanja se na njihovu čežnju za prošlošću, prijateljsku naklonjenost prema seljaštvu, očuvanje tradicijskih vrijednosti. Uvid u *Diljem Brezovice* ostvaren je tematikom propadanja vlastelinskih domova. Ruski tekst *Moj susjed Radmilov* također potvrđuje istu tematiku:

Poslije pedeset, najviše sedamdeset godina počeli ti majuri, plemićka gnijezda malo po malo nestajati s lica zemlje, kuće sagnjivale ili se prodavale pa odvozile, kamene gospodarske zgrade razvaljivale se u gomile ruševina, jabuke izumirale pa se sjekle za drva, ograde i plotovi se razvaljivali. Jedino lipe rasle kao i prije (Turgenjev, prema Flaker, 1968: 129).

Spomenut ćemo početak detaljnog prikazivanja Gjalskijevih djela unutar poljske literarne scene 20. stoljeća, a riječ je radu Tadeusza Grabowskog kojim su navedene zajedničke kulturne značajke vlastelinskog sloja poljske i hrvatske sredine. Riječ je o tome da se na ruševnim imanjima lumpuje, vladanje im nije prijetvorno, prepuštaju se kulturnim vrijednostima i patriotističkim osjećajima, a nisu im strane ni konfliktne situacije (Rapacka, 2000: 63-64). Rapacka spominje indirektno tragove djelovanja poljskih tekstova na Gjalskijevo stvaralaštvo unatoč tome što nije bio dovoljno upućen u poljsku književnost. Slaba je relacija

ruskih domova i Brezovice. S druge strane, znatnija je relacija s poljskim domovima u nenarušenom prirodnom okružju Brezovice i uljepšanom prikazu (Rapacka, 2000: 69). Gjalski postavlja Brezovicu na razinu države, tj. ocrtan je plemićki sloj s kobnim krajem, a pozitivan završetak ocrtan je u poljskim dvorovima (Rapacka, 2000: 68). Stanislav Marijanović posvetio se u svom radu relaciji Turgenjeva i Gjalskog i navodi kako se Turgenjevlev „poetski realizam“ očituje u Gjalskijevim zagorskim djelima koja obrađuju hrvatsko plemstvo, odnosno u *Iz varmeđinskih dana* i *Pod starimi krovovi* (Marijanović, 2000: 75). Gjalskijevo djelo dijeli iste odlike s Turgenjevlevim poput prizora osoba, ruševnog izdanja, zemljišnog prostora, no ipak postoji nejednakost, naime, podsmijeh i poruga slijedi Turgenjevlev prikaz te se ističe loše vladanje i pomanjkanje volje, a kod Gjalskog imamo drukčiji prikaz, sve je prožeto elegantnim tonom (Rapacka, 2000: 68). Brezovica slijedi porazni put hrvatskih plemenitaša: „Goruća zgrada bila je već izgubljena. Kako je duvao jak vjetar, u proljeću običan vjetar, onoga časa kad je počela gorjeti kurija, Batorić je stajao nepomičan sred dvorišta. (...) Vatra je već sukljala kroz tramove u sobe i plazila kroz prozore.” (Gjalski, 2005: 39-40). Isto nam donosi i *Diljem Brezovice* s dozom drevnosti i čežnje.

Iz svega je pršio onaj posebni griski vonj starosti i pravječna praha koji se širio preko svega i pravio čitave formacije sive kore. Nešto je jadovno - neki memento – šuštao iz toga. Ljudima, koji su sve ovo upotrebljavali, nema ni traga; istrunuli davno; a ove krpe, ovo bojadisano cvijeće na haljetku – (meni se čini da sam u onaj mah s nekom sentimentalnošću pomišljao na nekakve jedre i svježije ramenice koje su se nekoć u to uvijale!) – sve ovo prkosi „zubu vremena“, to jest mišu, prahu i ljudskoj zaboravi. (Gjalski, 2005: 47).

6.3. Na Badnjak

Atorova namjera nije ostvarivanje napetost fabularnih tijekova nije već refleksija tradicijskih vrijednosti: “Bio je to posljednji Badnjak što ga s njim provedoh, zato ga i spominjem, premda nemam da pričam nikakvih čudesnih zgoda ni zanimljivih zapletaja.” (Gjalski, prema Šicel, 1971: 51). Nekadašnji život dovodi do intimne privrženosti putem vladajućeg ozračja i krajolika (Šicel, 1971: 52). Osim fokusa na dojmovima, predloženo je detaljno oblikovanje na realistički način, uz nepristranost u pripovijedanju: “Mene se silno dojmio ovaj na seljačku iskićeni drevni prostor, po sebi već odjek starih – starih vremena, a sada još više zanoseći u daleku prošlost svojim prikazivanjem i održavanjem pradavnih običaja.” (Gjalski, prema Šicel, 1984: 107-108).

Gjalski prikazuje odnos atmosfere i karakterizacije, naime, Batorićevo je društvo slavilo božićno vrijeme u svojoj kuriji s tipičnim spremanjem svečane hrane i dekoracijom prostora, a to će ostaviti traga na Batorićevom osjećajnom stanju:

U staroj je kući sve odisalo mirisom pečenih kolača, gibanica i kuhanih šunka. (...) Gore u sobi dočekaše nas Batorićevi gosti. Bijaše već sve za Božić pripremljeno. Zidovi bili iskićeni borovinom i jelovinom, i sav zrak u sobi bio napunjen mirisom zimzelenog granja. (...) Nad stolom visio takozvani jež, jabuka obložena sasvim lješnjacima, taj najglavniji znak Badnjaka u starim hrvatskim kućama. Batorić se gotovo topio od blaženstva i veselja. Oči mu se radosno krijesile... Batorić je strogo pazio da na Badnjak u njega ne bude mesa, ali se zato njegov stalno namješteni ribič Janko morao pobrinuti to sigurnije za soma i šarana. (...) Među prvim zdravicama bila je zdravica današnjoj slavi, kojom je prilikom Lacica posebno istaknuo Batorića kao najvjernijega čuvara starih običaja (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 96-98).

Vedrina je potaknuta svečanom atmosferom, nadalje, Batorić zastupa etičko uzvisivanje potaknuto kulturnim vrijednostima i vrednovanjem starine. Nepostojanje Batorića i Brezovice naznaka je lošeg kraja, izgubio se jedinstveni blagdanski doček nekadašnjih vremena:

Prodoše mnoge godine: Batorića nema, Brezovice nestalo, nestalo i naših starih Badnjaka. Pjeva se doista i sada: Slava bogu, a mir ljudem, ali moja susjeda, sirota Dorica, ona šta je u šumi našosmo, sada je udovica s petero nejake djece i nikako joj se ne da pjevati, suze joj već od jutra ne mogu sahnuti. Gospodin kr. poreznik hoće da do konca godine namiri godišnju dužnost poreza u svom kotaru. Razaslao je zato na sve strane ovrhovoditelje. Što mari on da je danas Badnjak? (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 103-104).

Osim blagdanskoj svečanoj atmosferi, Gjalski pristupa i krasotama Hrvatskog zagorja. Pružajući opis eksterijera osobito se pobrinuo da čitateljima dočara ugođaj i doživljaj:

Snijeg uistinu padaše tako gusto, ustrajno i neprekidno da je bilo potpuno opravdano nadati se saoniku. Crne grude na polju sve su više iščezavale, već se nijedan jarak među slogovima ne raspoznavaše. Po pustim se brežuljcima niski grmovi borovice svojim crnim granjem oštro lučili od jasnoga bijeloga plašta snježnoga i pričinjali se kao pjege na runu starih, kraljevskih mantija. Golo granje drveća, po kojem su se hvatale fine igle inja, sad se sve više sagibalo pod trhom snijega. Zrak, oblaci sva visina: sve se gubilo u sipanju snijega niodkuda se ne čuje ništa, tek se tužno koji put nezgrapnim graktom javljaju vrane i svrake, polijećući niskim, kratkim letom, od jednoga polja do drugoga, ili časomice zamnije dolje iz ravnine, od potoka i crnih voda, čeznutljiv krik divlje patke, da se onda odmah raspline u dalekom ovom miru (Gjalski, prema Lőkös, 2010: 85).

6.4. Plemenitaši i plemići

Dva su različita svjetonazora predočena naslovom. Na jednoj je strani prilično ležeran, stari naraštaj, a na drugoj novi koji je sklon izazivanju nemira. Rezultat toga bit će oblikovanje starog naraštaja na većoj etičkoj poziciji (Šicel, 1971: 52). Nestanak plemićkog sloja predočen je preko drevnosti Brezovice u sljedećem odlomku gdje Feri s dozom pažnje prilazi namještaju:

Drago mi je! Izvolite, gospodo, sjesti. Daj, Feri, ti ćeš dopustiti da te nazivam gospodinom, pa i ti ne smiješ da mi govoriš vi. Mi smo stari znanci, barem ja i tvoj otac. Dakle daj mi ruku! Zahvaljujem, za mene osobita čast. Tako i u Mađarskoj, čim sam rekao da sam plemić, odmah mi je svaki plemić ponudio da jedan drugomu kažemo ti. (...) Ovo je bilo rečeno kao u zanosu, a ipak sve mi se činilo kao da se čuva da mu se modni fini kaput ne približi suviše blizu starih kožnatih stolacana koje je nekoliko puta pogledao, najprije u čudu, a zatim naduvavši nosnice prezirno se je od njih odvrtao. (Gjalski, 2005: 82).

Suprotno prikazivanje i umišljenost Copakovićeve su odlike. Stari i novi plemići imaju različite odlike koje osobito dolaze do izražaja kod Ferijeve iskaza kako “plemstvo broji ... k aristokraciji” međutim, s tim se ne slaže Batorić i družba:

Ja ne znam, kako vi mladi danas. Tempora mutantur, ali za moje vrijeme niti je tko plemiće broji k aristokraciji, niti su se sami držali za aristokrate, što više, mi smo se ponosili tim, da ne spadamo k aristokraciji. Moja je obitelj stara kao baš malo koja grofovska u zemlji, ali opet nije nijednome Batterychu nikada palo na um, da se broji među aristokrate. (Gjalski, prema Lőkös, 2006: 284).

Batorić nije mirno prihvatio bahato vladanje novog plemstva, poletno pristupi Copakoviću na lijep način, a ispijajući potvrdi odlike starog naraštaja u etičkim vrijednostima čime je rasprava prekinuta :

Dao Bog – da budu ljudi opet znali, što je prijateljstvo, što je iskreno čuvstvo, da se budu mogli opet uzanositi za višim ciljevima, a ne jednako samo hitili za čašću i moću. Dao Bog, da budu takovi, da će svak moći za drugoga podnijeti kakovu žrtvu. Takovi smo mi bili – bili i rijetke su bile iznimke, pa nam je ipak bilo bolje nego li današnjim računčijama! (Gjalski, prema Lőkös, 2006: 285).

Lőkös se dotiče i Gerbenjskog koji se zalaže za urbano doba. Zajedno s Copakovićem oholo prikazuje svoj vlastelinski sloj, nisu obučeni u starinskom stilu, već upravo suprotno, a u razgovoru o nekadašnjim vlastelinskim kulturnim vrijednostima pokazat će svoje pravo lice (Lőkös, 2010: 79).

6.5. *Na Januševo, Mlin kod ceste, Idila starog ljeta i Starci*

Blagdansko ozračje Paštovićeve obitelji predočeno je svečanim druženjem radi bračnog života sina Alfonza koji će doživjeti gubitak doma, djelo svjedoči o kobnom ishodu plemstva, a riječ je o djelu *Na Januševo* (Šicel, 1971: 52-53). Za slijed događaja značajna je zvučna umjetnost u noveli *Mlin kod ceste* (Flaker, 1968: 131).

I opet htjedoh da uljezmem u kočiju; gotovo teško mi je bilo, da ma za trenutak oduljim, i bojao sam se, da ne bih nesretnicu sreo. No u taj čas razdade se iz mlina cilik gusala – dugi plačni akord – i za njim jošte jedan, još drugi – treći, svaki silniji od predašnjega. I makar da sus vi akordi bili bez veze, to je opet u njima bilo nešto moćno, nešto puno duše i čuvstva, te sam morao i protiv volje pratiti im drhtave titraje, ne mičući se s mjesta. (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 169).

Dojmljive zgode, Brezovica i blagdansko slavlje uklopljeni su s pregledom Batorića i njegovih prijatelja u *Idili starog ljeta*. Značajni su smiješni doživljaji, a davanje prednosti analizi likova čini ovo djelo tzv. „novelom karaktera“ (Šicel, 1971: 53). Uzvišenost situacije i nostalgični tonovi postignuti su slikom blagdanskog vremena i priželjkivanjem boljih dana:

U sitnom božjem hramu tamnom od crnih tramova i prastarih dasaka, sjajio se samo oltar sa kipom sv. Križa u svijetlu nekoliko drugih voštanica. Inače se je sve zalijevalo crnim sjenama, a vječna luč

u sredini svoda lebdila je i treperila sitno i nježno u posve tamnoj visini kao daleki – daleki plamećak, što bludi noću and nizinama i vodama. (...) I blagoslov začu. U gustom oblaku tamjana čakom se izgubi cijeli prostor, a onda začu pjesma presvetomu, pjevana dugim, iz početka nesložnim akordima, da onda silno i krasno zaori. I kad umukne pjesma, Vanko potrese zvoncem, a stari pater podigne otajstvo – i pobožni uzdasi izbiju iz prsa sviju poklonika, da zatrepere nježnim valom prema visinama u polumračnom prostoru skupa sa plamsanjem voštanica i sa razvučenim krpama dima od tamjana. I razliježe se pjesma: Tebe boga hvalimo! osjećaj da nas ostavlja nešto poznato, gdje nas mnoga i mnoga draga nit veže, pa čuvstvo umireno, da nam ova godina više neće donijeti zla, kao da se u licima sviju čitalo i svačiji se glas iskreno pjesmi privinuo ili njoj služio. (Gjalski, prema Šicel, 1971: 65-66).

Analizu zagorskog plemstva i druželjubivo okupljanje Batorića i društva pratimo u djelu *Starci* (Šicel, 1971: 53). Gjalski nam ovdje prikazuje oprečne odlike seljaštva i plemstva:

Na pragu stajao čovjek napô gô i bos. Odurne cunje visjele s njega i samo je jedan stražnji dio tobožnjega kaputa odavao, da je nekoć bio modre boje. Lice bilo mu je, ali od muke i bijede izmučeno i istrošeno, a gusta crvenkasta brada i plava zamazana kosa neuredno i neočešljano padahu na sve strane. Mi ga u čudu gledasmo. Masnu svoju kapu pruži prema nama, ne govoreći ništa. Očito bijaše da prosi, a oči mu ipak sijevahu ponosom i mržnjom, stidom i bolom. Meni taj mah mune glavom, kako li su smiješne netom držane političke pravde mojih starih prijatelja uočigled ove pojave, i kako se nisu mogle ničim bolje prekinuti, nego upravo ovim slučajem. Čisto sam osjetio, kako su stare kao i ovi starci, koji se za njih ražarivahu, te kako je i njima naskoro u grob leći, a u adrapovcu na vratima gotovo da sam gledao, kako se za njim pridiže zastor, što sakriva budućnost (Gjalski, prema Donat, 1998: 25-28).

Djelo donosi vrhunsko ocrtan pejzaž zagorskog mjesta, možemo uočiti motive tišine i studeni:

Zrak je bio hladan. Inje se posulo po bradama, po gunjevima i visilo konjima uz leđa i pod trbuhom. Svud je još bilo tiho i nepomično, svud se sterao – onaj daleki, napô smrtni mir zimskoga jutra. Istom se počelo daniti. Tek na istoku svitale nebosklonom sive, duge i niske plohe. Nad nama se ganjali sad još tamni oblaci i brodili k jugu. Magle nije bilo. Malo – pomalo proširile se jasne plohe s istoka, pa se u sivu blijesku zimskoga svitanja pojavljivale pred nama i za nama nejasne crne gromade za koje ne znaš: ili su šume ili daleka sela. Najbliža stabla uz cestu ili u livadama istom se u rastrgnutim konturama raspoznavahu. Ne čuje se još ni vrane ni vrapca. Tamo u boku polja, dosta blizu ceste, mišljaše Batorić da vidi lisicu klipsati k brijegu iz noćnoga lova. Prolazeći u blizini sela i selišta ne vidimo nigdje čovjeka, a iz okanaca seljačkih domova titra ovdje – ondje blijedo svjetlo zapaljene luči – jedini znak da svijet više ne spava. U toj saminji javlja se samo lomot naših kola po zamrzlu tlu i jasno zveče praporci naših konja. Mada je jutro sivo i livade blijede, a drveće golo i sve nekud obamrlo, prazno, bez glasa i bez gibanja – opet i odovud prši nekom posebnom ljepotom, nekim dragim mirom, a uglavnom tajnovitom polutamom, u kojoj kao da mimo lica žurno ploveći zrak šapće čovjeku stare priče i čudne bajke (...). (Lőkös, 2010: 86).

Šicel ističe emocionalnu privrženost tijekom realističkog oblikovanja unutrašnjih mjesta: “Uske, u slabu svjetlu staromodnih svjetiljaka polumračne sobice, njihov topli zrak, cvrkut ptičica u kavezima i pjesma cvrčka za svakom peći, sve je to nekud voljko i slatko zatomljivalo čovjeka i zvalo ga da srcu pusti maha i raskrili krila čuvstvima svojim.” (Gjalski, prema Šicel, 1984: 107). Lőkös u djelu *Pristupi Gjalskom* navodi pravni akt koji je uzrokovao nezadovoljstvo Batorića i društva zbog promijenjenih okolnosti s naznakom kobnog ishoda. Taj akt donosi saznanje o glavnoj riječi državnog dužnosnika, županije nisu u poziciji administrativno odlučivati, nestala je autonomija:

A u svačijem licu gledao sam i bijedu i žalost i neko razočaranje – gotovo strah, baš onako kako se to vidi u ljudi kad im stigne glas da je koji dragi prijatelj umro (...) Najzad, ta novost im je donijela vijest da ih ostavlja nešto njihovo od vjekova, a to nešto bila je njihova mila, drevna, slobodna varmeđija, pod sjenama koje mogoše imati svoju voljicu i gdje mogahu braniti slobodicu svoju (Gjalski, prema Lőkös 2010: 78).

Batorićeva oštroumnost dolazi do izražaja nadovezivanjem na temu o administraciji s pesimističnim ishodom:

Oh, da znaju Hrvati, što rade – rekne latinski Batorić – ne bi zacijelo išli uvoditi takve novotarije! Tko je ikad vidio to da sami idu ubijati tako slobodu i samostalnu instituciju, kao što su naše županije s izabranim magistratom? Još u naroda, koji su posve svoji, ne bi se razboriti prijatelji slobode usudili da na takav posvećeni hrast stavljaju sjekiru, jer bi znali da se tim lišavaju, ako ne više, a to jedne slobodine. Kamoli tek u nas – ah, u nas je to bio glavni štit protiv svakojakih navala (Gjalski, prema Lőkös, 2010: 78).

6.6. *Perillustris ac generosus Cintek*

Vrhunski način obrade, spoj svih specifičnosti unutar ciklusa i velika količina teksta ostvareni su ovim djelom (Šicel, 1971: 53). Piščev je talent dostigao vrhunac stvaranjem Cintekova lika (Šicel, 1971: 75):

Bio je srednje visine, neobično širok u plećima i dosta krupan u tijelu. Tek noge bile su nesrazmjerno tanke. Plavušastu kosu nosio je dugu, isto tako i rijetka brada crvenkaste boje sezaše duboko do prsiju. Glava mu je bila velika sa širokim i tustim licem nježne, bijelo rumene puti, s visokim okruglim čelom, uskim šiljastim nosom i sa sitnim očicama neopredijeljene boje. U slonova se često takve oči nalaze. Godina moglo mu biti oko četrdeset i pet. (...) Mene još nije poznavao pa pristupi ujedared svečano k meni: Imam čast da se predstavim – ja sam nobilis et quondam dominus terrestris Arpad pl. Cintek de Vučja Gorica, vlastelin u Ferfrekovcu i Vugrovom Polju, posjednik kuće u Varaždinu i više livada na Sutli, začasni protokolist slavne Varaždinske županije i član gospodarske družnice u Z. (Gjalski, prema Šicel, 1971: 76-77).

Povodljiv prema nacionalnim aspektima, ovaj je plemić malo Ilirac, Kajmir, a malo Arpad, tj. mađaron (Šicel, 1971: 53-54).

A otkada si Arpad, ta prije si bio Kajmir? – uleti mu sa šalom u riječ Ercigonja. – Istina – u ilirskom koledaru stoji uz moje ime Ermenegildo ime Kajmir – i ja sam se tako nazivao dok sam bio „ilirac“, ali, hvala bogu, oči nam se otvoriše – sad se povratismo u pravo kolo! Illustrissime – sad sem nihov – dušom i telom nihov – nek se obnovi osamstogodišnji savez! – I zato si sada Arpad? – Ta – da. Rekao mi Erdödyjev provizor da je Kajmir isto što u mañarskom Arpad, pa zašto ne bih onda? Nije li možda slavno i lijepo ime? Bene – bene, ali, molim te, zašto si kabanicu okrenuo? – nastavi Ercigonja koji je dušom i tijelom bio narodnjak, pa dapače i „Cintekima“ nije dopuštao promjenu programa i političkog uvjerenja. – Molim – molim, reverendissime, nemoj ti tako. – I mi imamo oštre zube. Nisam ja kabanicu okrenul. Toga jedan nobilis Cintek ne može da učini. Ja sam bil zaslepljen, a sada sam progledal. Kaj da je budem „ilirac“ gde su nam ilirci pomogli do Bachove strahovlade, do silnih poreza, do zabrane duhanske, do skupe soli – ah – sve zlo odonda! (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 248).

Cintek izjavljuje želju za mađarskom prevlašću. Nisu mu po volji promijenjene okolnosti. Ilircima pripisuje nedaće zbog visokih nameta. Iznos takse za posjed potaknuo je njegov bunt:

Navalili na me svakoga vruga, i nekakve globe za štemple i za duhan – kaj ti ja znam! Ah – pa uzmite – i nekakvu pristojbu moram platiti za to kaj mi je otac ostavil imanje. Ta – kakva pristojba! Ja da platim od toga kaj je odvajkada pripadalo familiji! Tako mogu zahtevati od kakvih trgovaca, Židova, ali – od mene! (Gjalski , prema Šegedin, 1964: 249).

Cintek bez pomoći drugih radi na zemljištu, a preko Petrovićevih riječi saznajemo o prepirkama seljaka i plemića. Riječ je o seljakovom zauzimanju prostora na kojem plemići hvataju divljač:

– Dakle, puno lova? – upita nas dok mu još ni na domaku ne bijasmo. – I još pitaš! Ništa – ama ništa! – otpovrne Petrović dosta srdito. – Eto znal sem ja da je tak! – odvrati Cintek. – Ovi prokleti mužeki poubijaju sve. Dakako – gde da sezec drži kad je dan-danas u svakom kutu već seljačka koliba. Znal sem da nema nikaj! (Gjalski, prema Šegedin, 1964: 255-256).

Putem Cintekovih stavova, unutarnjeg života i plemićkog statusa Gjalski je pokazao svoju nadarenost. Tijekom 1860 - ih zagorski plemići svjedočili su burnim događanjima, a bili su predvođeni Cintekom (Šicel, 1971: 54). Lirski je pristup dočaran vanjskim prostorom bez buke unutar najtoplijeg razdoblja:

Sva je prostrana Krajina bila obasjana silnim svjetlom i sve je titralo i blistalo od njega. Čisto da se oči zaklapaju od rasijana sjaja, a sjena i hlad te gdjegdje – gdjegod pod najgušćim drvećem talasaju u jedva vidljivim plavkastim linijama. Lazur se zalijeva tamnom modrinom, i kud okom segneš, nigdje oblačka: svakud vedro i svakud čisto i nedogledno visoko. Istom na jugu – dolje dalje pred planinom vuče se nešto tanko i nisko kao magla ljubičasta sjaja. Zrak u žarkim strujama vrućine ne dahne ni daškom niti se miče koji listak nad nama, niti se njiše i najtanja vlat u travi, a niti se vidi ili čuje kebar kakav, ni laste ne presijecaju zračnih visina oštrim letom. Sve leži sumorno i bez gibanja u ljetnom žaru, sve se odmara i počiva. (Gjalski, prema Šicel, 1984: 109-111).

Ovakva slika krajolika, uz predočena raspoloženja nagovještaj su narušenih konvencija realizma 19. stoljeća (Šicel, 1984: 109-111).

7. OBILJEŽJA REGIONALIZMA U OSTALIM GJALSKIJEVIM DJELIMA

Služeći se djelima *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Đalskom*, *Povijest hrvatskog romana: od početaka do kraja 19. st.* i *Književne poredbe* dotaknut ćemo se teme o plemićkim kurijama, društvenoj klasi i izvanrednim ugođajima. Riječ je o zbirci *Iz Varmedinskih dana*, a od ostalih literarnih ostvarenja istaknut ćemo *Na rođenoj grudi*, *U novom dvoru* i *Diljem doma*.

7.1. *Iz Varmedinskih dana*

Burne zgrade zagorskog plemstva i njihovi zacrtani ishodi, kao i teritorijalna administracija obuhvaćeni su zbirkom *Iz Varmedinskih dana*. Društven, mlad i politički nastrojen karakter očitovan je u djelu *Žitomirski gospodin*. Zbog moći Mađarice nad njegovim posjedom rezultat će biti neimaština i ostavljanje obveza po strani. Piščeva snaga književnog oblikovanja nije definirana slabostima ovog lika, a pružila je period zagorskog plemstva na uvjerljiv način. Štoviše, pratimo ovdje nestabilnost, prožetost ljubavnim osjećajima i plastično oblikovanje lika. (Bego, 1997: 134-135). Književna vrijednost djela *Veliki sudac Krupić i ekscelencija Horst* je neosporna. Djelo donosi uvid u društveni period 19. stoljeća sa zakonskim propisima poslije Bachova režima. Druželjubitost starog plemstva koje se bavilo samoupravnim poslovima čitatelji susreću u djelu *Varmedja*. Vlananje prema tipično ljudskim odlikama čini taj društveni sloj jedinstvenim slojem (Bego, 1997: 137). Zacrtani ishodi kroje živote zagorskog plemićkog sloja u novelističkom ciklusu, Gjalski je izvanredno dočarao čitateljima izdvojenost sloja po iskazivanju ljubavi prema bližnjima (Bego, 1997: 138).

7.2. *Na rođenoj grudi, U novom dvoru i Diljem doma*

Odrednice pjesničkog stila poput spokojnosti i prisnosti uočavamo u romanu *Na rođenoj grudi*. Pratimo visoko obrazovanog protagonista Lava Blinjevića, naime, rodni dom osigurao je olakšanje zbog nepogodnosti državnog rada. Zagorska je sredina predočena obavljanjem zemljišnih poslova, brojnim odmorima, ljepotama krajolika i slično. Privrženost domovini jasno se opaža ovim književnim radom (Bego, 1997: 138). Također, unutarnji je svijet lika manje književno obrađen od navođenja svojstava krajolika, a dok se *U novom dvoru* autor oslanja samo na usputnu intenciju Radišićeve nostalgije za rodnim mjestom, preko Lava će slijediti potanko dočaravanje iste intencije:

ja gotovo ginem za svojim domom. Čeznuče za krasnim dragim krajem obuhvaća mi cijelu dušu... Oj, ti ćeš me umiriti, moje boli ublažiti, ti sveta hrvatska zemljo, svojim mirisnim zrakom, svojim nježnim dahom, svojim modrim toplim nebom. Ti, od zemana majko mučenika, nesretnika, koji ipak na tvojoj grudici nađoše uvijek jakosti, da podnese svaku bijedu, ti ćeš i mene utješiti, mene ojačati. Vraćam se kući... Meni će moji niski zagorski bregovi i njihove uske šume sa lahorom svojih gabrova i bukava više pomoći od ovih grdnih (alpinskih) planina i njihovih jela, koje na vjetru cvile: (Gjalski, prema Pasarić, 1997: 64).

Nemec ističe kako tek Gjalskijevim stvaralaštvom na literarnu scenu stupa djelovanje prostora na analizu karaktera. Prostorno se djelovanje odnosi na raspoređenost drevnih predmeta unutarne prostorije u sljedećem citatu:

Skrajnji su dijelovi duge i prostrane sobe bili već gotovo tamni. Od toga je još neobičnije izgledalo starinsko pokućstvo i djedovski nared. Da Lav nije sve to nosio u sebi još iz prvih dana svoga pamćenja, ne bi bio mogao ništa raspoznati, ali ovako – unatoč nejasnoj rasvjeti on je dobro i posve jasno video stari maleni luster iz doba empire zelene boje i posut zlatnim pčelama i klasjem od žita; vidio je i gledao redom starodrevne slike, koje su bile obješene naokolo po zidu u crnim drvenim okvirčićima i prikazivale mitologijske i prekomorske prizore, što su mu nekoč djetinjsku fantaziju vukli daleko – daleko; - vidio je i zapeo očima u staru englesku uru, smještenu u ormaru od poda do svoda, slušao njezin polagani kao iz dubine dolazeći tik – tak, i onaj zvonki, drhtavi štropot, što ga je kazalo pravilo kod svake minute, i sve to doimalo ga se dragim i nekako vjernim osjećajem. U starom mletačkom zrcalu ogledala se cijela soba i dio pokrajne sobe, u kojoj se na stolu vidjela dva visoka srebrna svijetnjaka s upaljenim svjećama, kojih crvenkasto svijetlo mirno je plovilo polumrakom. Što je dulje gledao, to je postajao uzbuđeniji i tronutiji. Ne samo da mu se u dušu uvlačilo nježno i čeznutljivo spominjanje na dane, što ih je negda ovdje proživio, već te sjene, to starinsko pokućstvo, visoke prostrane sobe, debele stijene i duboki kutovi – cijela ta slika činjaše, da je bio ugodno opčaran i da je nalazio neke posebne ljepote u svemu. Čisto je počutio silnu želju za ovim jednostavnim životom, koji je udaljen od svake buke i nemira u svjetskom društvu (Gjalski, prema Nemec, 1994: 203-204).

Lav Blinjević bit će panteistički nastrojen, a zalaganje za čovječnost i patnju preuzeo je iz mudroslovlja: “Uzeti život takav, kakav jest, trpjeti i samo dobar biti, pokoriti se neumolnim zakonima općenitosti... Tiho i neznano sprovoditi svoje dane u prostim dužnostima svakidašnjeg života – kolike li blaženosti!” Izjave su mu pune proturječnosti, nema snagu i ustrajnost u dokazivanju (Gjalski, prema Nevistić, 1997: 191). Flaker ističe kako se plemićka sredina udaljila, nije više prisna sa svojim narodom. Naum protagonista Vladimira Kanižića, koji se posvetio pravnim poslovima, sastoji se u približavanju te sredine svojim korijenima. Riječ je o romanu *U novom dvoru*. U relaciji s plemićkim slojem protagonist potvrđuje oprečna stajališta iako mu cilj nije priključivanje sporovima. Uočavamo razlike i sličnost s obzirom na rusko oblikovanje lika Bazarova. Udaljeni plemićki sloj predstavlja Leona na čijem posjedu žive Radišić i Kanižić, a gdje se čuju polemike o tom sloju, nekim estetskim aspektima i aktualnim događanjima. Uočavamo nedostatak žustrog predočavanja kao razliku prema ruskom oblikovanju. Također, iz tužne pozicije i sa svrhom boljeg stanja vlastelinskog svijeta, protagonist će prosuditi plemićki manjak znanja u pristupu gospodarstvenim poslovima, a tu pronalazimo sličnost prema ruskom oblikovanju. Dolazak snažnih plemića znači bolje stanje u gospodarstvu, međutim, trenutno vlada nedovoljan broj. Nisu snažni jer su nepromišljeni, a

preživljavanje im je kratkog vijeka (Flaker, 1968: 271). Barac se također dotiče ove tematike, spominje kako je djelom *Na rođenoj grudi* postignuto bolje oblikovanje prema ruskom tekstu i karakteru. Predočeni su međusobni sporovi višeg društvenog sloja s grubim okruženjem. Ciklus djela s obilježjima Hrvatskog zagorja uzdiže nekadašnje doba i onaj stari plemićki sloj čiji stil življenja izaziva poštovanje, a sve što dolazi s urbanim okolnostima za njih je strano (Barac, 1968: 218). Gjalskijev je pjesnički stil nazočan kod oblikovanja jedinstvenih zagorskih plemićkih imanja, a sve je pokriveno slikom tadašnjeg vremena i događanjima unutar naroda. Već smo spomenuli koncepciju vlastelinskog uvažavanja običajnih vrijednosti, a iz vladanja prema kmetstvu naviru pozitivne odlike, štoviše, nenaklonjenost prema hvalisavosti. Skupom djela iz *Diljem doma* razložena je ta koncepcija (Bego, 1997: 139). Značaj spornih situacija ugnjetavanih ruskih sluga glavna je osnova Turgenjevljeve zbirke novela, a Gjalskijev je put usredotočen slikom zagorskih vlastelina poslije promijenjenih okolnosti društvenih prilika 1848. godine. Očita je opreka literarnog cilja kod pisaca. Intimni pristup prema zagorskom zavičaju gdje je proveo većinu životnog vijeka predöčen je u *Diljem doma*, nostalgija je potaknuta navođenjem svojstava mjesta:

Opet gledam na rođeni svoj kraj, gledam na te prosute zagorske brijegove i na te razlite doline, sve nadahnute svježim hladom i ožarenim zadnjim trcima sa zapada. Staro, iz djetinjstva još poznato drvlje, s mladim grmljem pod sobom, šumi na po golim granama i šibama oko mene u jesenskom vjetru, dok mi se oči u dalje gube onamo k plavim planinama i modrim gorama. S prvim sutonom javljaju se iz seoskih crkava s raznih razdalekih brijegova zvuci zvona k Marijinu pozdravljenju, sveti i dragi glasovi – uzdasi nebeskih nada ljudske duše! A dolje iz ravnice i onamo iz na polak sakritih jaraka i klanjaca domnieva glasna, jasna pjesma seljačkih djevojaka, noseći na svojim akordima i svojim titrajima svu nježnost, spokojnost i blagost slavenske duše (Gjalski, prema Žimbrek, 1997: 251).

8. ZAKLJUČAK

Za bolje razumijevanje hrvatskog realizma pojasnili smo termin realizma u trajanju od 1830. do 1870., glavni je cilj nepromijenjenost stvarnih situacija, stvaranje bez strasti, na nesubjektivni način. Teži se i otkrivanju likova u sklopu njihove karakterizacije, a ta odrednica odudara od prošlog razdoblja. Pouzdani pripovjedač nije navezan na likove, no nemamo česte primjere isključivanja osobnih stavova. Likovi su jedinstveni po različitim osobinama, a protagonisti realističkih djela zastupaju društvenu klasu. Autori sve češće kritički propituju klasne pozicije, neimaštinu, nemoral i iz toga je proizašao književni pristup propitivanja društvenog stanja.

Hrvatski će realisti slijediti taj pristup proučavajući probleme svoje sredine. U razdoblju modernizma prednost imaju novelistička djela, a ne romani. Razlog je u boljoj obradi društvene stvarnosti. Književnici u hrvatskom realizmu ubacuju elemente osjećajnosti, elemente prošlosti i percepciju odgoja koja utječe na književne likove. Promjene na selu i prodor novca u gradovima posljedice su razvoja ekonomskog sustava u Hrvatskoj. Hrvatska realistička djela nastala su na temelju društvenih prilika tog doba, pisci imaju namjeru prikazati pojedinosti svog rodnog kraja. Na razvoj hrvatskog regionalizma utjecale su povijesne, političke i gospodarske prilike u drugoj polovici 19. stoljeća. Do razjedinjenosti hrvatskih zemalja došlo je 1867. Austro-ugarskom nagodbom. Slika hrvatskog gospodarstva nije bila bajna, naviru problemi siromaštva, urušavaju se zadruge seljaštva. Godine 1848. izmijenili su se feudalni odnosi, na udaru teške ekonomske situacije našli su se plemići i kmetovi. Napuštanje domova i teško gospodarsko stanje zemlje nastupit će pojavom grofa Khuena Hedervaryja. Hrvatski književnici realizma bit će inspirirani društveno-socijalnim okolnostima, odnosno emigracijom, narušenom proizvodnjom, propadanjem plemstva. Hrvatski realisti slijede Šenoin postupak oblikovanja u svojim djelima, veze između protorealizma i realizma nisu ukinute. Pristupali su teškoćama društvene stvarnosti s obzirom na regiju iz koje dolaze, a u radu smo obuhvatili zagorsku regiju Ksavera Šandora Gjalskog.

Ksaver Šandor Gjalski bio je nazočan kod književnog konflikta Starih i Mladih, a zbog političke aktivnosti svog oca, upijao je koncept narodnog jedinstva. U djelima pronalazimo realistička i modernistička obilježja umjetničke vrijednosti, kao i šaroliku obradu građe. Nazočnost kod vladajućih teškoća svog naroda uzrokovala je vrhunsku književnu obradu tematike. Lako pristupanje teškoćama postignuto je i zbog Gjalskijevog plemićkog statusa. U svojim djelima opisuje zagrebačku sredinu srednjeg staleža, kritički nastupa prema visokoj

aristokraciji. Stvaralaštvom je obuhvatio društveno stanje nakon izmjene feudalnog odnosa, napredovanje hrvatskog društva u 19. stoljeću u ekonomiji i kulturi, pitanja ljudskog postojanja. Intimno pristupa Hrvatskom zagorju i plemićkom sloju koji propada. Tijekom pisanja, Gjalski je inspiriran rodnim mjestom Gredicama i svojim ocem koji zastupa tragični plemićki sloj. Usredotočen je na probleme seljaka i plemića, neočuvane zadruge, tuđinski prodor, slabljenje moći hrvatskog plemstva i nemogućnost prilagodbe novonastaloj situaciji. Vrhunsko ostvarenje zagorskih motiva postignuto je zbirkom *Pod starimi krovovi* gdje imamo pretapanje emocionalnog života likova i vjerne slike stvarnosti, ali i kritički pristup društvenoj realnosti. Izvanredno pristupa ljudskim osobinama, opisima krajolika i prostorijski koji pak imaju svoju ulogu kod karakterizacije likova. Ponovno buđenje zagorskog plemstva i specifičnog načina življenja čini ove pripovijetke pripovijetkama uspomena. Pripovjedač u zbirci *Pod starimi krovovi* iznosi doživljaje ili prati tekst, a polazna točka obuhvaća oprečna uvjerenja starog pokoljenja koje cijeni običajne vrijednosti i novog koje ne cijeni. Nadalje, tamo su obuhvaćeni nejednako rangirani zagorski plemići koji nalikuju po osobinama i nisu pošteđeni neugodnih zgoda i kobnog ishoda. Gjalski je čvrsto navezan na pozitivne karakteristike starog pokoljenja koje je nespremno na urbanost vremena. Namjera mu je uljepšati njihove karakteristike, primjerice lik Batorića koji zastupa zagorsko plemstvo, dok novo pokoljenje ocrtava na neprikladan način. Suprotno tome, kritički prilazi nedoličnom plemenitaškom svijetu.

Osim uvida u zbirku *Pod starimi krovovi*, posvetili smo se regionalnim obilježjima u novelama tog ciklusa. Djelo *Illustrissimus Battorych* polazna je točka prikaza prijateljski nastrojenog plemićkog sloja u Hrvatskom zagorju i donosi obrat prema literaturi. Plemići sad zastupaju običajne vrijednosti, a Gjalskijeva antipatija usmjerena je prema seljacima koji te vrijednosti ne zastupaju. Inače, tematika kmetstva slabo je zastupljena u realističkoj epohi Hrvatske, književna je obrada vezana uz gradsko stanovništvo i njihove zgode. Društveno-ekonomske okolnosti nisu bile povoljne ni za plemiće ni za seljake. Nekadašnji period i vlastelinski sloj određeni su raspoloženjem i tradicijom, a prema tome su definirani autorovi osjećaji i cjelokupni dojam. Poveznica s Turgenjevom je slabo davanje svog suda i prepuštanje čuvstvima. Novela teži opisu junaka, a ne razvoju događaja te je glavni protagonist Batorić sa svojim stavovima i aktivnostima. Zbog postignute pozitivne slike protagonista, Gjalski izostavlja situacije s nesuglasticama. Plemićko ozračje Hrvatskog zagorja, okolni prostori i Brezovica prikazani su u noveli zajedno s podrobnom slikom Batorića. Ishod plemstva u borbi s državnim i socijalnim aspektima bit će nesretan u cijelom ciklusu. Novela je, ukratko rečeno, spoj svih pojedinosti zagorske obrade. Veća intimna naklonjenost ima utjecaj na manjkavu

konačnu sliku, to će dovesti do uljepšavanja protagonista Batorića koji odskače od svoje okoline. U djelu *Diljem Brezovice* predočili smo utjecaj atmosfere, osobito unutrašnjosti i eksterijera Brezovice na autorove emocije. U radu Tadeusza Grabowskog navedene su zajedničke kulturne značajke vlastelinskog sloja poljske i hrvatske sredine, a indirektnim tragovima poljskih tekstova u Gjalskijevim radovima posvetila se Joanna Rapacka. Stanislaw Marijanović posvetio se u svom radu relaciji Turgenjeva i Gjalskog. Nadalje, novelom je naglašena starina i čežnja, a Brezovica slijedi porazni put hrvatskih plemenitaša.

U noveli *Na badnjak* prikazane su tradicijske vrijednosti, nekadašnji život dovodi do intimne privrženosti putem vladajućeg ozračja, naime, svečano božićno vrijeme utječe na karakterizaciju lika. Nepostojanje Batorića i Brezovice naznaka je preokreta, tj. lošeg kraja i neponovljivosti atmosfere. Novela *Plemenitaši i plemići* donosi na uvid dva različita naraštaja, novi koji je sklon izazivanju nemira i ležeran stari koji će biti oblikovan na većoj etičkoj poziciji. U djelu imamo još jednu potvrdu o nestanku plemićkog sloja, a to je učinjeno slikom drevnosti Brezovice. Također mogli smo uočiti različite odlike starih i mladih plemića. Svjedočenje o kobnom ishodu plemstva postignuto je i novelom *Na Januševo*, a *Mlin kod ceste* potvrda je značajnosti zvučne umjetnosti u slijedu događaja. Nadalje, nostalgiju i uzvišenost novogodišnjeg blagdana predstavili smo u noveli *Idila starog ljeta*. O druželjubivosti zagorskog plemstva i oprečnim odlikama seljaštva i plemstva svjedoči nam novela *Starci*. Nadovezali smo se i na tematiku administracije koja je dovela do nezadovoljstva zagorskih plemića. *Perillustris ac generosus Cintek* predstavlja spoj svih specifičnosti ciklusa, prepirke seljaka i plemića, a obrada novele je vrhunska. Cintek je lik koji je povodljiv prema nacionalnim aspektima te mu nisu po volji promijenjene okolnosti. O zacrtanim ishodima i tipičnim ljudskim osobinama zagorskog plemstva svjedoči zbirka *Iz varmeđinskih dana*. Nostalgija za rodnim krajem predočena je u djelu *Na rođenoj grudi*. Približavanje udaljenog plemićkog sloja svojim korijenima potvrdio je Vladimir Kanižić u djelu *U novom dvoru*. Osim vlastelinskog uvažavanja običajnih vrijednosti, pozitivne odlike u vladanju prema kmetstvu predočene su djelom *Diljem doma*.

Zaključno, rad se temeljio na analizi zagorskih motiva u djelima Ksavera Šandora Gjalskog, prikazali smo specifične odlike zagorskih plemića i njihov stil života u zagorskim kurijama, elegantno ponašanje i humanost. Osim toga, prikazali smo odnose s novim plemićima koji ne shvaćaju stare vrijednosti, a i konfliktne odnose sa seljacima. Predočili smo i izvanredne opise zagorskih pejzaža, blagdanskih ozračja i prostora koji su utjecali na autorova čuvstva. U

djelima se osjeća čežnja i tuga za starim vremenima i ljudima, jednim neponovljivim načinom života koji polako propada pred urbanim vremenom.

9. LITERATURA

- Barac A. (1968). *Ksaver Šandor Đalski*. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga 101*. (str. 194 -233) Zagreb: Zora i Matica Hrvatska.
- Barac, A. (1997). *Ksaver Šandor Gjalski: povodom njegove sedamdesetogodišnjice*. U B. Donat, *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*. (str. 99 -127) Zagreb; Zabok: Dora Krupićeva d.o.o.; Ogranak Matice hrvatske Zabok.
- Barac, A. (1986). *Selo u djelima hrvatskih realista*. U: *O književnosti*. (str. 137 – 151) Zagreb: Školska knjiga.
- Bego, K. (1997). *Đalski*. U B. Donat, *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*. (str. 128-164) Zagreb; Zabok: Dora Krupićeva d.o.o.; Ogranak Matice hrvatske Zabok.
- Donat, B. (1998). *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom (1945 - 1994)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Flaker, A. (1968). *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed.
- Flaker, A. (1986). *Stilske formacije*. Zagreb: SNL.
- Frangješ, I. (1978). *Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu*, u: *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*. (str. 381 – 391) Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Gjalski, K. Š. (1980). *Članci i zapisi*. Zagreb: GZH.
- Gjalski, K. Š. (2005). *Pod starim krovovima i druge pripovijetke*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lökös, I. (2010). *Pristupi Gjalskom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lökös, I. (2006). *Stvarnost, idile i nostalgije*. U: *Osmišljavanja – zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*. Zagreb: Filozofski fakultet.

- Nemec, K. (2001). *Hrvatski pripovjedači*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Nemec, K. (1994). *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. st.* Zagreb: Znanje.
- Nevistić, I. (1997). *Đalski*. U B. Donat, *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*. (str. 175-232) Zagreb; Zabok: Dora Krupićeva d.o.o.; Ogranak Matice hrvatske Zabok.
- Pasarić, J. (1997). *Sabrana djela Ks. Š. Đalskoga*. U B. Donat, *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*. (str. 56 - 66) Zagreb; Zabok: Dora Krupićeva d.o.o.; Ogranak Matice hrvatske Zabok.
- Perić, I. (2002). *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*. Zagreb: Dom i svijet.
- Šegedin, P. (1964). *Ksaver Šandor Đalski*. U I. Dončević, *Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga 50*. Zagreb: Zora i Matica Hrvatska.
- Šicel, M. (1984). *Gjalski*. Zagreb: Globus.
- Šicel, M. (1997). *Hrvatska književnost 19. i 20. Stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šicel, M. (1971). *Ksaver Šandor Đalski/Pod starim krovovima*. U: *Majstori realističkog pripovijedanja*. (str. 41 – 83). Zagreb: Školska knjiga.
- Šicel, M. (2005). *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga II, Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Žimbrek, L. (1997). *Sabrana djela Ks. Š. Đalskoga*. U B. Donat, *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*. (str. 242 - 252) Zagreb; Zabok: Dora Krupićeva d.o.o.; Ogranak Matice hrvatske Zabok.

Internetski izvori

Marijanović, S. (2000). *Gjalski i Turgenjev*. Dani Hvarškoga kazališta. Vol. 26, No. 1: str. 72 - 83., <https://hrcak.srce.hr/file/109825> (pristupljeno: 20. 7. 2023.)

Rapacka, J. (2000). *Gjalski i Poljaci ili prilog semantici umjetničkog prostora u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća*. Dani Hvarškoga kazališta. Vol. 26, No. 1: str. 63 – 71., <https://hrcak.srce.hr/file/109845> (pristupljeno 20. 7. 2023.)

<https://hjp.znanje.hr/> (pristupljeno: 20. 7. 2023.)